

SLAV BİRLİĞİNDEN BALKAN BİRLİĞİNE: 1866-1868 BİRİNCİ BALKAN İTTİFAKI VE RUS DIŞ POLİTİKASINDA BALKANLAR ÇIKMAZI*

Özhan KAPICI**

Öz

Rusya'nın 19. Yüzyıl Balkan ve Yakın Şark politikaları Türk tarih yazıcılığında genellikle Panslavizm ve Panortodoksizm kavramları minvalinden değerlendirilmektedir. Rusya'nın bir taraftan dış siyasetini daima Panslavizm yardımıyla şekillendirmeye çalıştığını söylemek zor olsa da diğer taraftan bilhassa savaş ve bunalım dönemlerinde toplumsal seferberliği etkin hâle getirmek için bu ideolojiyi kullanmaktan kaçınmadığı da âşikârdır. Bunu aklî bir diplomasinin gerekliliklerine göre kullanmaya gayret gösteren Rusya hariciyesi, Balkanlardaki Panslavist ve/veya Panortodoksist tutkuların yıkıcı sonuçlar doğurabileceği ve aslî amacına hizmet etmekten çıkabileceği durumlarda teskin edilmesi için de teşebbüste bulunmayı bilmiştir. Rusya, 1866-1868 Birinci Balkan ittifaki ve topyekûn bir Balkan ayaklanması sürecinde de nihayetinde teskin edici bir rol ifa etmeye gayret göstermiştir. Kırım Savaşı sonrasında Rusya hariciyesinde iki belirgin hizip teşekkül etmiştir. Rusya'nın Balkanlar ve Yakın Şark'ta daha aktif bir politika izlemesi gerektiğini düşünenler ile Avrupa devletler sisteminin kaideleri çerçevesinde daha rasyonel ve ılımlı bir diplomasi izlemesi gerektiğini düşünenler. Bu iki grup arasındaki görüş ayrılığı, Kırım Savaşı sonrasında Rus diplomasisine damgasını vurmuştur.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Balkan ittifaki, Gorçakov, Garaşanin, İgnatyev, Sırbistan

Giriş

Balkan Savaşları, Güneydoğu Avrupa'daki Osmanlı siyasî hâkimiyeti ve askerî mevcudiyetinin son kalıntılarına trajik bir son vermiştir. Türk tarih yazımı ve entelektüel hayatında Balkan Savaşları, yakın döneme kadar bir yandan Panslavizm ve Panortodoksizm karşısında "Pax-ottomanica"nın yahut milliyetçilik karşısında "çok ulusçuluğun" hezimetini olarak yorumlanagelmiş, diğer yandan da büyük ölçüde Anadolu'yu içine alacak olan modern Türk ulus-devletinin tarihsel bir mecburiyet olduğunu gösteren son savaş olarak değerlendirilmiştir. Balkan devletlerinin tamamının birleşip geniş çaplı bir ittifak hâlinde taarruza geçmesi, şüphesiz o döneme kadar Osmanlı Devleti'nin fillî olarak yaşamadığı bir hâdiseydi. Balkan Savaşları, iki perdeden oluşan bir senaryoydu; birinci perde, Balkan halklarının "ortak düşman" olarak işaretledikleri Osmanlı Devleti'ne karşı birleşmesiyle başladı; ikinci perde ise Balkan devletlerinin birbirleriyle çatışmasıyla sonuçlandı. Bu yönüyle Balkan savaşları, *idealpolitikin reelpolitik* ile imtihanıydı.

1912 Yılına gelindiğinde Balkanlarda ittifak ve birlik idealinin aşağı yukarı yüzyıllık bir mazisi vardı. 19.Yüzyılın başından beri Balkanlardaki çeşitli etno-politik unsurları Osmanlı idaresinden bağımsız, tek bir siyasî çatı ve/veya askerî ittifak altında toplama

* Dr, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, ozhankapici@gmail.com. Katkı ve eleştirileri için Dr. Serkan Keçeci, Dr. Ferit Salim Sanlı'ya müteşekkirim. Ayrıca bu çalışmaya ilişkin bazı kaynaklara, BİDEB 2219 programı kapsamında ulaşmamı sağlayan TÜBİTAK'a teşekkür ederim.

projeleri üzerine entelektüel tartışmalar yaşandığı gibi, siyasî projeler de hazırlanmıştı. Bununla birlikte bu amaçla atılan ilk olarak 1866-1868 yılları arasında bir adım atıldı. Dolayısıyla ilk ittifak tecrübesi, Balkanlardaki sosyo-politik hareketlerin tarihi üzerine çalışan tarihçilerin çeşitli zamanlarda alakasını cezbedi.¹ Gizli görüşmeler etrafında yürütülen bu ittifak sürecinden başından beri haberdar olan Rusya'nın bu ittifaka yönelik yaklaşımı ise Rus hariciyesi içinde dahi tartışma konusu oldu. İttifak sürecinin son derece gizli yürüdüğü düşünülmekteydi ancak bazı büyük güçlerin şüphelerini çektiği ölçüde, tam olarak vâkıf olamasalar da yakından takip ettikleri bir mesele hâline de gelmişti. Bu makalede, Rusya'nın Birinci Balkan İttifakına yaklaşımı ve ittifak karşısında takip ettiği diplomasi, aldığı politik ve askerî tutum, siyasî manevraları üzerine bazı mülâhazalarda bulunulacaktır.

Slav Birliğinden Balkan Birliğine: İdealden Gerçeğe Balkan İttifakının Fikrî ve Siyasî Teşekkülüne Genel Bir Bakış

Bütün Balkan milletlerini özerk yapılanmalar etrafında tek bir siyasî çatı altında birleştirme projesi yahut askerî bir ittifak etrafında toparlama stratejisi, aslında 19.yüzyılın ilk yarısına aittir. Projenin telif hakkı, 1830 Polonya İhtilâlinin önderlerinden ve Fransız Devrim Savaşları sırasında Çarlık Rusyası'nda bakan olarak görev yapmış olan, Paris'teki ihtilâl mültecisi Adam Czartoryski'ye (1770-1861) atfedilmektedir.² Czartoryski'nin bir Güneydoğu Avrupa'da

¹ Bu ittifak, üzerine Balkan, Rus ve Avrupa tarih yazıcılığında 20. yüzyılın başından beri farklı dillerde bir neşriyat ortaya çıkmıştır. Konu ile ilgili olarak farklı dillerde yapılan neşriyatın önemli bir kısmı, bu çalışmada yerî geldikçe kullanılmıştır. Türk tarihçiliğinde ise ilk defa yakın geçmişte Birinci Balkan İttifakına odaklanan bir makale neşredilmiştir; bkz., Selim Aslantaş, "Birinci Balkan İttifakı 1866-1868", *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi*, 52/2, 2012, ss.1-14.

² Bununla ilgili olarak bkz., Adam Czartoryski, "Un précurseur polonais de l'Union balkanique" *Revue Internationale des Etudes Balkaniques*, tom III (1936) ss.149-156. Polonya kökenli devlet adamı, Rusya hükûmetinin hizmetinde olduğu dönemde Çar'a sunduğu bir lâyhada bu konudaki ilk görüşlerini yüzyılın hemen başında dile getirmişti. Bu lâyhıha *Sbornik Russkogo İstoriçeskogo Obşestva*, LXXXII (1892)'de yayımlandı. Ancak 1830 Polonya ayaklanmasına katıldıktan ve bir ihtilâl mültecisi olarak Rusya dışında yaşamaya başladıktan sonra Czartoryski, 1843'te, *Conseils sur la conduite a suivre par la Serbie* ismiyle yazdığı lâyhısında Sırlara, Türkler ile iyi ilişkiler kurmalarını tavsiye etmekteydi. Hatta bu lâyhısında Sırp devlet adamlarına, Bâbiâli ile bir *ententeden* vazgeçmemelerini öğütlemekteydi. Bu konudaki görüşleri M.Marcel Handelsman tarafından tahlil edildi; bkz., "La Question d'Orient et la politiques yugoslave du Prince Czartoryski après 1840", *Séances et travaux de l'Académie des sciences morales et politiques I-er Seances*, 1929, ss.392-433. Ayrıca bkz., Henryk Batowski, "Le Mouvement panbalkanique et les différents aspects des relations interbalkaniques dans le passé", *Revue Internationale des Etudes Balkaniques*, tom I-II/ 5-6, 1938, s.322. Ayrıca bkz., Marian Kukiel, *Czartoryski and European Unity 1770-1861*, New Jersey: Princeton University, 1955, ss. 229-231, 245-247. Czartoryski, Paris'teki sürgün yıllarında, 1833 Hünkâr İskeleyi Antlaşması'yla Osmanlı üzerinde oluşan Rus nüfûzuna karşı Batılı devletler nezdinde girişimlerde bulundu. Mehmed Ali Paşa meselesinin Avrupalı güçler tarafından bir fırsat olarak kullanılması suretiyle Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki Rus nüfûzunun ve Yakın Şark'a yönelik potansiyel Rus müdahalesinin önüne geçilmesini tavsiye etti. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkıntıları arasından, Mısır idaresi altında daha modern ve dinamik bir gücün doğabileceği düşüncesiyle Rusların Osmanlılara yönelik etkisinin kırılabilmesi için

Napoléon'a karşı bir duvar işlevi görecek Balkan Slav Devleti projesi, 1804-1807 arasında Rusya'nın yönetim çevrelerinde tartışılan bir konuydu.³ Balkanlarda bir Slav Konfederasyonu ideali, Czartoryski Rusya'nın hizmetinden ayrılıp siyasî mülteci durumuna düştükten sonra, kendisi tarafından yeniden ele alınacak ve 1830'larda bu defa Güney Slavları üzerindeki Rus nüfuzunun kırılıp Slavların Avrupa nüfûz dâiresine alınması stratejisi üzerine kurgulandı. Bu suretle Bâbiâli ile vassalleri arasında, Batılların suhûletle benimseteceği bir diplomasiye dayanması düşünülen uzlaşmayla hayata geçirilebilecek bir Balkan Federasyonu projesi, Osmanlılar ile Batıllar arasında ortak çıkarlar yaratmak ve bu çıkarlar yoluyla bölgedeki Rus yayılmasına karşı Balkanlarda Avrupa yanlısı bir bariyer oluşturmak gibi –yerel koşulları dikkate almadığından– fantastik bir nitelik taşıyordu. Avusturya'yı da Slavların düşmanı olarak gören Czartoryski, Sırp lar başta olmak üzere Slavların İngiltere ve Fransa'ya yönelmeleri gerektiği kanaatindeydi. Bu projenin, Osmanlı ile yerel manevî bağlarının kopmaması koşuluyla Balkanların İstanbul'un doğrudan yönetiminden tedricen ayrılması ve dolayısıyla Rus yayılmasının önüne set çekilmesinden başka bir amacı yoktu. Polonya ise Güney Slavlarının birbirleriyle gevşek siyasal bağlar yoluyla bütünleştirilip Batı nüfuz dairesine alınması sürecinde öncü rolü oynayacaktı.

1810 ve 1820'lerde Güney Slav Birliği idealleri Rusya ve Polonya'daki bazı gizli cemiyetlerde entelektüel düzeyde tartışılmaya devam etti.⁴ 1840'ların başında Czartoryski'nin Sırp larla Balkan Slav birliği konusunda temasa geçtiği, 1830-31 isyanından sonra Sırbistan'a gelmiş olan Leh mülteci muhitleriyle Belgrad yönetimi arasında dostane ilişkiler tesis ettiği ve projesini doğrudan İlya Garaşanin'e (1812-1874) telkin ettiği görülür.⁵ Bu noktada Garaşanin, Bal-

İngilizlerin Yakın Şark'ta Osmanlı lehine yardıma koşması gerektiğini ileri sürdü. Kafkasya'daki Rus yayılmasını engellemek için David Urquhart ile temasa geçti. Czartoryski, bir Slavofil olarak Güney Slavlarının kültürel ve siyasal olarak desteklenmesini de istiyordu.

³ Bu konunun ayrıntılı bir değerlendirmesi için bkz., V.G. Sirotkin, "Franko-russkaya diplomatiçeskaya borba na Balkanah i planı sozdaniya slavyano-serbskogo gosudarstva v 1806-1807 gg.", *Uçenyje zapiski İnstituta slavyanovedeniya*, t. XXV, 1962, ss.171-192; V.P.Graçev, "İdeya slavyanskoy vzaimnosti v planah sozdaniya slavyano-serbskogo gosudarstva na Balkanah v naçale XIXv. İ otnoşenie k ney pravitelstva Rossii", *Slavyanskaya ideya: istoriya i sovremennost*, Moskova: İnstitut Slavyanovedeniya, 1998, ss.44-46.

⁴ Mesela Gorbaçevksiy gibi düşünürlerin bir Slav federasyonu tasarıları hakkında bkz., Georges Luciani, *Panslavisme et Solidarité Slave au XIX-e Siècle: La Société des Slaves Unis (1823-1825)*, Paris: Université de Bordeaux, 1963, ss.64-67.

⁵ Bu noktada Czartoryski'nin Balkanlarda İngiliz ve Fransız diplomasisi ile birlikte hareket ettiğini ileri sürmek mümkündür. Nüfûz alanları yaratmak suretiyle Rusya'yı siyasî bir kuşatma altına almayı hedefleyen Palmerston diplomasisinin sahadaki adamlarından biri olan David Urquhart'ın 1832'deki Balkan seyahati sırasında 1833'de ziyaret ettiği Belgrad'da, Sırp ları Rusya nüfuzundan bağımsızlaştırma üzerine doğrudan kendisinin de bazı görüşmeler yaptığı bilinmektedir. Czartoryski'nin Belgrad'daki adamı F.Aleksandr Zach aracılığıyla bu görüşmeleri ileri seviyeye taşıyacaktır. Mesela bkz., Milorad Ekmeçiç, "Znaçenie rossiyskih arhivnih materialov dlya osveşeniya istorii revolyutsii 1848-1849 v Pridunavje", *Rossiya i Serbiya: glazami istorikov dvuh stran*, St.Petersburg: Aleteyya, 2010, s.82. Czartoryski'nin bu yıllarda Sırbistan başta olmak üzere

kan Konfederasyonu konusunda bir proje kaleme alarak bu konudaki politik literatüre Czartoryski'den sonra bir katkı daha yapmıştı. Balkanlardaki Leh siyasî mültecilerin fikirlerinden büyük ölçüde etkilenen ve *Načertanije* başlığını koyduğu Garaşanin'in bu projesi⁶, Balkan Birliği tasarısının mürekkeple buluştuğu metinlerin başında gelmekteydi ve 1844 yılına aitti.⁷ Sırp ve Balkan siyasî fikir tarihinde de önemli bir yeri bulunan *Načertanije*, modern Sırp tarihinin adeta bir "ulusal dış politika programı" olarak sunulmaktadır.⁸ Bu programa göre Sırbistan, Osmanlı hâkimiyetinden ayrılma ve bağımsızlaşma süresinde Balkan halklarına liderlik edip, siyasî bir yapı olarak teşekkül edecek oluşacak Balkan Slav Birliği'nin taşıyıcısı ve hâmisi olacaktı. Balkanların bağımsızlaşma mücadelesinde askerî yöntemler yanında diplomasiye de yer veren Garaşanin'in başlangıçta dış yardım konusunda Rusya yanında Fransa'dan da beklentisi olduğu ayrıca dikkat çekicidir. Garaşanin liderliğindeki Sırp diplomasisi, 1840'ların ortasından itibaren *Načertanije*'deki programı hayata geçirmek için bazı siyasî adımlar atmış, Karadağ başta olmak üzere Balkanlardaki diğer sosyo-politik yapılarla yakınlaşma sürecine girmiştir. Böylelikle 1844'ten başlayarak 1918'de Sırp-Hırvat-Slovenlerden oluşan devletin kuruluşuna kadar Sırbistan'ın yürürlükte kalan dış politika stratejisi *Načertanije*'ye dayanacaktır. 1840'ların ikinci yarısında, Knez Miloş Obrenoviç'in irredentist bir dış politikaya dayanarak 'bütün Sırp topraklarını, Bosna ve Hersek ile Bulgar topraklarını' bağımsızlaşan Sırbistan'a dâhil etmek gibi bir yaklaşımı benimsediğini ileri sürmek pek mümkün gözükmemektedir. Balkan topraklarını bir konfederasyon etrafında birleştirmenin stratejik yollarını ve jeopolitik sınırlarını çizen *Načertanije*'de Avusturya karşıtı olduğu kadar, Rusya'ya mesafe koyan bir yönelim olduğu da ileri sürülür; nitekim Garaşanin'in bu programındaki ilkelerin tatbik edilmesi, aslında zamanla Rus nüfuzunun Balkanlarda azalması anlamına gelecekti.⁹

Czartoriyskiy'nin Balkanlara yönelik büyük stratejisini olgunlaştırdığı 1830'lardan farklı olarak 1860'larda Doğu Avrupa'daki siyasî zeminin Sırbis-

Balkanlar konusunda İngiliz ve Fransız diplomasisi ile bağlantılı çalıştığı da bilinen bir husustur. Zach, Garaşanin ile yakın bir ilişki kurmuş ve onun siyasî fikirlerini etkilemiştir.

⁶ Garaşanin'in Czartoryski ile bağlantısı olduğu ve ayrıca 19.yüzyıl Sırbistan siyasî fikriyatında Leh tesiri olduğu bilinmektedir; mesela bkz., .İstoriya *Yugoslavii*, tom I (pod.red.İ.S.Dostyan, V.G.Karasev-S.A.Nikitin), Moskova: A.N.S.S.S.R., 1963, s.339.

⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz., David MacKenzie, *Ilija Garaşanin: Balkan Bismarck*, Boulder: East European Monographs, 1985, ss.42-59; Dušan T. Bataković, *The Foreign Policy of Serbia (1844-1867)*, *Ilija Garaşanin's Načertanije*, Belgrad: Institute for Balkan Studies, 2014, ss.7-64; K.V. Nikiforov, "*Načertanie*" *İlii Garaşnina i vneşnyaya politika Serbii v 1842-1853 gg.*, Moskova: İndrik, 2015, ss.73-97.

⁸ Bu bağlamda yukarıdaki kaynaklara ilave olarak bkz. K.V.Nikiforov, *Serbiya v seredine XIX.v. (Načalo deyatelnosti po obyedineniyu serbskih zemel*, Moskova: Institut slavyanovedeniya i balkanistiki RAN, 1995, ss.43-78.

⁹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için Yelena P. Kudryavtseva, *Rossiya i Serbiya v 30-40-h godah XIX veka*, Moskova: Institut Rossiyskoy İstorii, 2002, s.112 vd.

tan'a yeni fırsatlar sunduğuna inanan Knez Mihail (1823-1868), Girit'ten Romanya'ya kadar Osmanlı topraklarında ihtilâlcî hareketlerin kol gezdiği 1866-68 yılları arasında, Başvekilî İlya Garaşanin'in öncülüğünde Yunanistan ile görüşmeler başlatıp Balkan Birliği hayaline adım adım yaklaşılmaya kalkışmadan önce, Doğu Avrupa'da bir ittifaklar sistemi oluşturma konusunda benzer bir jeopolitik proje, Macar mülteci Lajos Kossuth'tan geldi. 1862'de kamuoyuna taşınan Kossuth'un Tuna Konfederasyonu tasarısı, Bâbîâli'nin bir zaman kucak açtığı Macar mülteciler politikası üzerine yeniden düşünmesini zorunlu kılacaktı. Kossuth'un Tuna İttifakı projesinin ana hatlarına bakıldığında, dikkat çeken noktaların başında, hedefte öncelikle Avusturya'nın bulunmasıydı; ancak 1860'larda Avusturya ve Osmanlı İmparatorluklarının toprak bütünlüklerinin bir turnusol kâğıdı olarak gören Osmanlı hariciyesi, Balkan jeopolitiğinde bu iki imparatorluğun kaderlerinin adeta birbirlerine bağlandığına inanmaktaydı. Tuna Konfederasyonu projesi, Kossuth'un Rusya ve Prusya'nın en azından tarafsızlıklarını garanti altına almaya özen gösterdiği bir projeydi. Bu ittifak Macaristan, Erdel, Hırvatistan, Romanya ve nihayet Şark meselesinin çözümü sonucunda bağımsızlaşacak Sırbistan merkezli Güney Slav ülkelerinin birleşmesinden teşekkül edecekti.¹⁰ Diğer yandan daha sonra kendisi bu projeyi geliştirirken kaygılarından birinin, Panslavist genişleme tehlikesine karşı bir set oluşturma olduğunu da ifade edecekti.¹¹

Kossuth başta olmak üzere 1860'larda Macar siyasî diasporasının Tuna Konfederasyonu tasarısı üzerinden Balkan ittifakın yeniden gündeme getirmelerinin arkasında bir yandan Panslavist genişlemeye karşı bir set oluşturmaya dayanan, diğer yandan büyük ölçüde entelektüel ve soyut düzeyde kalmış olan projeler yanında İtalyan birliği mücadelesi de vardı. İtalyan birliği mücadelesi, 1860'larda Balkanlardaki bütün ideolojik ve siyasî mahfillerde yeni heyecanlar yarattı. Hatta Adriyatik'in öteki yakasından da Balkan ittifakı tasarılarına ilişkin öneriler geldi. Garibaldi ve Mazzini'nin Balkanların siyasî olarak birleşmesine dönük projelerinin de 1860'lardan itibaren Avrupa kamuoyunda dolaşıma sokulduğunu hatırlamak gerekir. Garibaldi'nin Balkanların paylaşımı projesi, Osmanlı ve Avusturya İmparatorluklarının Balkanlardan geri çekilmeleri stratejisi üzerine kuruluydu. Balkanlardaki ihtilâl yoldaşlarına, Avusturya'ya karşı Prag merkezli bir Slav-Çek Konfederasyonu ve diğeri ise İstanbul'un başkent olacağı bir Balkan Slav Konfederasyonunu öneren Garibaldi'ye göre Türkler, bu proje hayata geçirildiğinde önce Bursa'ya kadar çekilecekler, ardından tedricen Anadolu'dan tamamen kovulacaklardır.¹² Mazzini'nin projesi de Garibal-

¹⁰ Projenin detayları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Róbert Hermann, *Lajos Kossuth ve 1848-49 Yıllarında Macar Özgürlük Savaşı*, (çev. Yılmaz Gülen), Budapeşte: Akadémia Kiadó, Magyar-Török Baráti Társaság, 2003, ss.115-120.

¹¹ 1867'de proje tekrar gündeme geldiğinde Kossuth, bu hususu açıklama ihtiyacı hissetti; bkz., BOA.HR.SYS.210/26, lef 6 (Murad Bey'den Âli Paşa'ya, Temeşvar, 27 Eylül 1867).

¹² Trafandis G. Djuvara, *Cent Projets de Partage de la Turquie (1281-1913)*, Paris: Librairie Félix

di'nin projesiyle benzerdi. Balkanlardaki Osmanlı hâkimiyetinin sonu anlamına gelecek bir siyasî birliği hedefleyen bu projelerden haberdar olduğunda Osmanlı diplomatları, İtalyan lider Mazzini'nin böyle bir projeyi teklif etmeden önce acaba kaç Rus vodkası içmiş olabileceğini ayrıca merak etmiş olsalar da şüphesiz böyle bir projenin teklif edilmesi, yalnızca Rus vodkasına bağlı sarhoşluktan mütevellit değildi.¹³ Balkanlardaki her siyasî ayrılıkçı hareketin arkasında özellikle Rusya'yı arayan Osmanlı diplomatlarının, Mazzini'nin projesinin 1830'lardan kalma bir 'Leh votkasından' ilham aldığını düşünememeleri için gerekçeleri vardı. Mazzini, Osmanlı ve Habsburg imparatorluklarının tasfiyesinden sonra Doğu Avrupa'da iki konfederasyonun kurulabileceğini ileri sürdü: Tuna ve Yunan-Slav konfederasyonları. Mazzini'nin liberal ve demokratik fikirleri, Balkanlardaki federatif bir siyasî yapı hayal edenleri 1865'ten itibaren Demokratik Şark Federasyonları organizasyonlarında toplayacak ve Atina, Bükreş, Sofya, Belgrad gibi şehirlerde üyeleri ve işbirlikçileri olacaktı.¹⁴

Bütün bu panoramadan sonra Birinci Balkan ittifakının arka planına yalnızca Rusya'yı yerleştirmek, 19.yüzyıl Avrupa siyasî tarihinin gerçekliklerini dışlamak anlamına da gelecektir. Şüphesiz Rusya, Balkanlardaki sosyo-politik hareketlerin hâmililiğini vazife edinmiş yahut bu hareketlerin kendi kontrolünde doğup gelişmesine yönelik bir stratejiyi benimsemiş ve Balkanlardaki ayrılıkçı hareketlere de çoğu zaman benimsetmiştir. Bununla birlikte yüzyılın ortalarında İtalyan birliği hareketi, 1848 Devrimlerinden sonra Macar ve Polonya ihtilâllerinin heyecanı Balkanları da şüphesiz etkisi altına almıştı. Kırım Savaşı'na müteakip Tuna Prenslüklerinin birleşme yolunda attığı adımlar komşuları tarafından dikkatle takip edilmiştir. Nihayetinde 19.yüzyılın 40'lı ve 60'lı yılları arasındaki dönem, Batı ve Orta Avrupa dünyasında olduğu gibi Balkan ve Slav dünyasında da federalist ideallerin zihinlere zerkedilmesi ve 'kurtuluş mücadeleleri'ne tatbik edilmesine ilişkin önerilere tanıklık etmiştir. Yalnızca irredentist milliyetçi hareketlerin değil, farklı ideolojik yelpazelerden gelen siyasî hareketlerin dahi federatif görüşleri, yüzyılın ikinci yarısına damgasını vurmaktaydı. Hatta 1860'larda Aleksandr Herzen ve Mihail Bakunin'in dahi Osmanlı ve Avusturya dâhilindeki Slav halkları kapsayacak ve Çarlık Rusyası'ndan bağımsızlaştıracak şekilde, Panславistlerden ayrı bir Slav federasyonu

Alcan, 1914, s. 419-420.

¹³ 1848'den sonra Yunanistan'da firar eden ve yaklaşık on beş yıl Balkanlarda farklı milletlerin ortak bir amaç ve işbirliği etrafında örgütlenmesi için çalışan İtalyan ihtilâlcı Canini, Balkanlardaki ihtilâl hareketlerindeki en büyük sıkıntı olarak "müşterek hareket etme" noktasındaki eksiklik olduğunu vurgulamaktaydı. L.S. Stavrianos, *Balkan Federation: A History of the Movement Toward Balkan Unity in Modern Times*, (Connecticut: Archon Books), 1964, s.81. Mazzini'nin Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik yıkıcı ve Balkanlara yönelik ayrılıkçı projeleri hakkında Viyana'daki Osmanlı diplomasisi Bâbâli'ye bildirecekti; BOA.HR.SYS.157/63, lef 1 (le 31 Mars 1869, Halil Bey à Haydar Effendi); BOA.HR.SYS.157/63, lef 2 (4 Mart 1869, Viyana, Haydar Efendi'den Halil Bey'e).

¹⁴ Detaylı bilgi için bkz., Loukianos Hassiotis, "The Ideal of Balkan Unity from a European Perspective (1789-1945)", *Balkanica*, XLI, 2010, s. 215-216.

planı vardı.¹⁵ Bütün bunların yanında Alman birliği, Orta Avrupa'nın jeopolitik haritası üzerine olduğu kadar, Balkanların siyasî haritası üzerine de Sırp ve Yunan devlet adamlarının yeniden düşünmelerini beraberinde getirmiştir.¹⁶ Sırbistan'ın bu süreçte oynadığı merkezî rol, 1912 ve 1913'te yaşanacakların aslında bir provasını teşkil ediyordu.

Sırbistan, bir taraftan birbirinden farklı çıkarları ve hesapları olan Balkan halklarını ortak düşmana karşı bir araya getirmeye çalışırken, diğer yandan da Büyük Güçlerin Sırbistan aleyhine olası müdahale imkânlarının ortadan kalktığı uygun zamanı belirlemeliydi. Büyük Güçlerden birisinin yahut birkaçının desteği olmadan veya bir başka deyişle hâmileler elde etmeden Osmanlı İmparatorluğu ile başa çıkamayacağını farkında olan Belgrad yönetimi, bu noktada en uygun tercihin Rusya olacağını düşünse de gerçekçi bir devlet adamı olan İlya Garaşanin, Büyük Güçlerden yalnızca birinin desteğine öncelik vermekten kaçınarak, Batılı Güçlerin Sırbistan'a yönelik itimadını kazanmak için bütün fırsatlardan istifade etmek istemekteydi. Bu noktada Rusya'nın yanında Fransa'nın muhtemel desteği ve himâyesi düşünüldü; nitekim 1860'ların başında Sırbistan'a yönelik olarak Fransa'nın teveccühü dikkate şayandı. Böylelikle iki büyük gücün desteğini elde etme, Balkan halklarının mücadelesi karşısında dışarıdan müdahalesizliği teminat altına alabilirdi yahut en azından Sırbistan'a hareket alanı açardı. 1866 Yılı'nın başında uluslararası vaziyet, Sırbistan'a Balkan birliği için harekete geçmeye olanak tanıyacak ölçüde keskin bir şekilde değişmekteydi.¹⁷

1860'ta Sırbistan prensliğine geçen Mihail Obrenoviç'in, 1861'de Hariye Vekilliğine atadığı Garaşanin'in nezaretinde yürürlüğe koyduğu "ulusal program" Sırbistan'ın geleceğine ilişkin bütün iç ve dış politikasını ayrıntılı bir

¹⁵ V.A.Dyakov, "Slavyanskiy Federalizm v vozzreniyah M.A.Bakunina i M.P.Dragomanova", *Slavyanskaya ideya: istoriya i sovremennost*, Moskova: İnstitut Slavyanovedeniya, 1998, s.95. Herzen ve Bakunin, bütün Slavların eşit hak ve sorumluluklara sahip oldukları bir Slav Federasyonunun mümkün ve elzem olduğuna inanmaktaydılar. 1862'de Herzen'in meşhur *Kolokol'*unda, henüz 1848'de Bakunin tarafından ileri sürülen Rusya'nın desteğinden ve nüfuzundan tamamen bağımsız Slav Federasyonu tasarısı tekrarlanmıştır. İ.V. Çurkin, "Obşestvenniye, nauçniye i kulturniye svyazi slavyan Avstriyskoy monarhii i Rossii v 60-e godı XIX v.", *İstoriya, Kultura, Etnografiya i Folklor Slavyanskih Narodov, VII Mejdunarodnyy Syezd Slavistov, Varşava, Avgust 1973*, Moskova: Nauka, 1973, s.189. Doğaldır ki böyle bir federasyon, coğrafi olarak büyük ölçüde Balkan coğrafyasına tekâbül edecektir.

¹⁶ Esasında 20.yüzyıl ortalarında Arnavutluk, Bulgaristan, Yunanistan, Romanya ve daha sonra Sırbistan-Karadağ merkezli Yugoslavya'nın altında toplandığı müşterek "Balkan" terimi, sunî bir algı olarak görülecektir. 19.Yüzyılda büyük güçlerin her birinin Balkan milletleri arasında kendi hâmileleri vardı ve bu uluslarının her biri, kendi nüfuz alanı dâhilindeki ulusal azınlıkların birleştirilmesine bakılmaksızın, denize çıkışı olan toprak kazanımları peşindeydi. Bir teze göre 1912 ve 1913 Balkan Savaşları, doğrudan veya dolaylı olarak Birinci Dünya Savaşı'na yol açtı. Sırbistan, bu süreçte Balkanlarda yine merkezî rolü oynayacaktı. Joseph S. Roucek, "The Geopolitics of the Balkans", *The American Journal of Economics and Sociology*, V/3, 1996, s.365, 371.

¹⁷ Aleksandr Viktoroviç Karasev, "Rossiya i Balkanskiy Soyuz 60-h godov XIX veka" (Lomonosov Devlet Üniversitesi, Leningrad, Yayınlanmamış Kandidat İstoriçeskih Nauk, 1984), s. 140-141.

şekilde tasarlamaktaydı ve program ekseninin merkezini, Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik topyekûn bir savaş oluşturmaktaydı.¹⁸ Yıllar önce, 1861'de Sırbistan ile Yunanistan arasında bir ittifak için görüşmeler başlamıştı.¹⁹ Paris hükûmeti, Yunan elçi Callergis ile 1861'de yaptıkları görüşmelerde Yunan, Sırp, Karadağ ve Tuna Prenslüklerinin de katılımıyla Balkan Hıristiyanlarının bağımsızlaşmasının önünü açacak bir ittifakın teşkiline karşı çıkmayabileceklerini ifade etmişti. 1860'da İlyâ Garaşanin başta olmak üzere Sırp devlet adamlarının gizli tekliflerine Yunanistan tarafından gelen olumlu yanıtlara müteakiben İstanbul'a tayin edilen Yunan elçi Marcos Renieris'in başlıca görevi, İstanbul'daki Sırp temsilci Petronyeviç ile bu ittifak hususundaki müzâkereleri yürütmektir. Bu dönemde Belgrad'da bir Yunan elçi olmadığından Osmanlılara karşı ilk Yunan-Sırp ittifak görüşmeleri, İstanbul'da başlamıştı. Aynı dönemde Sırbistan'daki Müslümanların göçü ve Belgrad'daki Osmanlı garnizonlarının boşaltılmasını görüşmek için İstanbul'a gelen İlyâ Garaşanin, ülkesinin istiklâl yolunda başarısını sağlayabilmesi için büyük güçlerin desteğini aramak yerine Balkan yarımadasındaki bütün Hıristiyanların desteğiyle Osmanlı'ya karşı bir savaşın getireceği zaferle taçlanmış bir Yugoslav devleti idealini Knez Mihail'e bu dönemde aşlamıştı. İstanbul'da 1861 Nisanı'nda yapılan görüşmelerde Garaşanin, her iki devletin öncülüğünde başlatılacak bir Ortodoks ittifakının; Romanya ile Karadağ'ın da davet edilmesiyle bir Balkan ittifakına dönüşümü projesinin asıl uygulayıcısıydı. Sırp hükûmeti 30 Mayıs'da Yunan temsilci ile ittifak görüşmelerini yapması için Garaşanin'e tam yetki verdi. Bu ittifak, Balkanlarda Osmanlı egemenliğine kesin bir son verirken dış müdahaleyi engellemek için de şimdilik başarı şansı en yüksek strateji olarak görülmüştü. Lâkin plan, 1861'in şartlarında hayata geçirilememişti. Karadağlıların Sırbistan ile ortak bir çizgide birleşme heveslerine karşın Romenler, önceliği bir Balkan ittifakına değil kendi prensliklerinin birleşmesine vermiş olmalarından ve Garaşanin ile Kuza arasındaki karşılıklı güvensizlikten dolayı böylesine bir ittifaka sıcak bakmadılar.

19.Yüzyıl boyunca Balkanlardaki mahallî siyasî güçler arasında Osmanlı'ya karşı toplu bir hareketin önünde kendi aralarındaki çıkar çatışmaları en büyük engeldi. Birbirleriyle siyasî ve dinî anlaşmazlıkları bulunan bütün Balkan Hıristiyanlarını tek bir ideal etrafında toplama siyasetinin henüz *reel*po-

¹⁸ Zirâ Obrenoviç'e göre Sırbistan, -Romanya'nın aksine- diplomatik oyunlarla değil, ancak savaş yoluyla tam bağımsızlığını elde edebilir, topraklarını genişletebilir ve ırkdaşlarını 'esareten kurtarabilir'di. Bu noktada Avusturya'ya yönelik bir askerî hareket, ikinci aşamaya ertelenecekti. Bunu yapabilmek öncelikle yetkilerini sınırlandıran 1838 Nizamnâmesini iptal ettirerek gücü kendinde temerküz ettirmesi, Sırbistan'daki Osmanlı garnizonlarını tasfiye etmesi ve nihayetinde Balkan halklarını Osmanlı'ya karşı bit ittifak etrafında toparlaması gerekmektedir. Ioannis Papadrianos, "The First Balkan Alliance (1860-1868) and the Bulgarians", *Balkan Studies*, 42/1, 2001, s. 16.

¹⁹ Detaylı bilgi için bkz., S.Th.Lascaris, "La primère alliance entre la Grèce et la Serbie (La Trait  d'Alliance de Voeslau du 14-26 Aout 1867)", *Le Monde Slave*, no 9, 1926, ss. 4-12.

*litik*de bir karşılığı yoktu. Bütün bunlara rağmen bu ittifakın öne sürdüğü bir ilke, Balkan coğrafyası dışındaki herhangi bir gücün bölge meselelerine müdahale edemeyeceğiydi. Şüphesiz bu, akıllara Rusya'yı getirmektedir. Nitekim Kırım Harbi'nden yeni çıkmış ve büyük bir reform programını yürürlüğe koymuş, Avrupa ve Yakın Şark'ta agresif ve aktif politikalarından bir süre imtina etme kararı almış olan Rusya'nın böyle bir prensibi, içinde bulunduğu vaziyete rağmen kabullenmesi olası değildi. 1861 Eylül sonunda İstanbul'dan ayrılan Garaşanin, Petronyeviç'in yerine İstanbul'a temsilci olarak atadığı Jovan Ristiç'e, Renieris ile ittifak müzâkerelerini yürütme görevini devretmişti. Lâkin görüşmeler bir sonuç vermedi ve Ristiç, Sırbistan Hâriciye Nâzırı Kristiç'ten müzâkelerin *sine die* tehir edildiğini belirten bir mektup aldı. Sırbistan böylesine geniş çaplı bir taarruzî ittifakın yol açabileceği olumsuz neticeleri göze alamamıştı. Kristiç'in mektubunu takip eden yıllarda ittifak müzâkereleri kesintiye uğradı; 1862'de Belgrad Osmanlı birlikleri tarafından bombalandıktan sonra Bâbiâli Sırbistan'dan gelebilecek tehditlere karşı çeşitli önlemler aldı. Yaşlı Knez Miloş'un ölümünün ardından tahta geçen ancak büyük atılımlar gerçekleştirmeye şimdilik cesareti olmayan Mihail tarafından bu ittifakın henüz cesaretle karşılanmamış olması da ayrı bir sorun teşkil etmiş olabilirdi. Görüldüğü üzere Osmanlılara karşı Balkan Hıristiyanlarının ittifak halinde bir bağımsızlık hareketini başlatmak amacına dönük görüşler ilk olarak 1861'de Yunanistan Kralı Othon ile Sırp Knezi Mihail arasında gündeme gelmiş olmasına karşın 1866-1868'de somut bir hâl alacaktı. 1866'da Sırbistan tarafından yeniden başlatılan müzâkereleri, bu ilk somut adımın devamı olmak görmek yerinde olacaktır.

Sırbistan, ittifak görüşmelerinin ikinci perdesine öncelikle Karadağ ile müzâkere ederek başladı.²⁰ Garaşanin, Rusya'dan aldığı tavsiyeler doğrultusunda, Karadağ'ın vaktinden önce harekete geçmesinden endişe etmekteydi. Sırbistan, eşzamanlı olarak Yunanistan hükûmeti ve Bulgar komiteleriyle de müzâkerelere başlayarak 1866 ortasından itibaren Balkanlarda yeraltı diplomasisine geçti. 1866 Yaz sonunda Girit'te patlayan ayaklanma, Balkan halkları arasında birleşerek bağımsızlaşma sürecine ivme kazandıracaktı. Nihayetinde 23 Eylül'de Sırbistan ile Karadağ arasında ittifak antlaşması imzalandı ve Karadağ, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı bağımsızlık savaşında Sırbistan'a katıl-

²⁰ 1866 Mayıs'ında Çetine'ye Sırbistan tarafından gönderilen Milan Piroçanatz, Knez Nikolay'a Sırbistan ile birlikte hareket etmek üzere bir antlaşma yapmaksızın hiçbir şey yapmamasını ve Osmanlı İmparatorluğu'na karşı askerî hazırlıklara devam edilmesini teklif etti. N.İ.Hitrova, *Çernogoriya v natsionalno osvoboditelnom dvijenii na Balkanah i Rusko-çernogorskie otnoşeniya v 50-70-h godah XIX veka*, Moskova: Nauka, 1979, s. 258. Osmanlı konsolosluğu, bekleyen ve uygun zaman geldiğinde, Sırp lar ile Karadağlıların önce Avusturya'ya daha sonra Zvornik ve Hersek'ten başlayarak Osmanlı İmparatorluğu'na saldırmak yahut, Dalmaçya'dan gelecek İtalyan gönüllülerin de desteğiyle Arnavutluk gibi bölgeleri kaosa sürüklemek suretiyle uygulamaya konulacak kapsamlı bir planın olduğunu tahmin etmekle beraber içeriğine vâkıf değildi. BOA. HR.SYS.209/30, lef 3, (25 Haziran 1866, Raguza, Persiç Bey'den Âli Paşa'ya).

mayı kabul etti.²¹ Böylelikle özünde bir taarruzî ittifak ile Balkan birliğinin ilk gizli antlaşması imzalanmış oldu. Rusya için bu noktada en önemli kazanım, Balkan Slav siyasetinde Sırbistan ve Karadağ arasındaki ikilemin son bulması yönünde atılmış adım olmalıydı. İdealler bu yöndeyken Karadağ prensi Nikolay'ın Sırp tacına konma hayalleri peşinde koştuğu da Balkanlardaki politik entrikaların bir başka yüzünü yansıtmaktaydı.²²

Balkanlar ile yakından ilgilenen büyük güçler, 1866 sonbaharında Sırbistan'daki olağanüstü hareketliliğe dikkati çekmekteydiler. Sırbistan'ın Küçük Zvornik'in ve Tuna üzerindeki bir kalenin teslimini talep etmesi, Poşaravatz'daki askerî tatbikat yanında Sırbistan ile Karadağ arasındaki gizli yazışmalara dikkat çeken İngiliz konsolos Longworth, Sırbistan'da o dönemde birçok Karadağlı'nın da mevcudiyetinin tesadüf olmadığını vurgulamaktaydı. Bununla birlikte Longworth'un işaret ettiği ayrı bir husus da vardı: Eğer Rusya tarafından desteklenmediği ve harekete geçirilmediği sürece genel bir ayaklanma patlamasından endişe etmek yersizdi.²³ Bugünlerde Karadağ ile yürütülen gizli diplomasi, esasında Balkan ittifakını oluşturan Sırbistan'ın bu yoldaki ilk adımlarını teşkil etmekteydi ve Belgrad'da, Balkan Slav topraklarının büyük bir kısmını bir ittifaklar sistemi dâhilinde Sırbistan idaresi altında toparlamaya niyetli bir hizbin var olduğu, Avrupa diplomasi muhitlerinde bilinen bir gerçektir.

1866'da Yunanistan ile Sırbistan arasında dolaylı olarak yeniden başlayan görüşmeler, Girit isyanının da etkisiyle neticeye daha yakın bir hâl almıştı. Deliyannis ile Ristiç arasında 1861'de varılan uzlaşma, 1866 başlayan müzakerelere temel olsa da özellikle toprak kazanımları konusunda bazı ihtilâfların devam ettiği görülmektedir. Yine de 1867 başındaki müzakereler Balkan ittifakının omurgasını oluşturacak iki siyasî yapıyı, daha fazla birbirine yaklaştırmıştı. Sırbistan'ın "eski Sırbistan" yani İsker ile Drina arasındaki kuzey Makedonya üzerindeki talepleri, müzakereleri uzatacak meselelerden biriydi. Sırbistan, Makedonya'nın bölünmesini istemekteydi ve Yunanistan ise Makedonya'dan vazgeçme niyetinde değildi. İstanbul'daki Rusya sefreti, görüşmeler kesintiye uğrama aşamasına geldiğinde müdahale etme gereğini hissetti; muhtemelen Rusya, bu ittifakın kendi himâyesinde yahut en azından

²¹ Başlangıçta Karadağ'ın her iki prensliğin eşitliği prensibi etrafında ileri sürdüğü teklifler, Sırbistan yönetimi tarafından reddedildi. Hirtova, *a.g.e.s.* 260-261. Balkan ittifakının çekirdeğini Sırbistan'ın oluşturmasını isteyen Rusya'nın da desteğini alan Belgrad yönetimi, taleplerini neredeyse tamamen kabul ettirmiş, kurucu unsur olarak Sırbistan'ın tanınmasını sağlamıştır. Karadağ, Mihail Obrenoviç'in hanedanlığı altında oluşacak büyük Sırbistan'a katılacak, Karadağlılara Sırlara verilen hakların aynısı tanınacaktır. Nikolay'a ise devlette en itibarlı mevki sağlanıp, ailesi ve kendisine geniş imtiyaz ve maddî imkânlar verilecektir. Yani Nikolay, taht hakkında feragat edecektir. Lâkin Petroviçlerin knez ailesinden olduğu güvence altına alınacaktır.

²² Vinogradov, çocuksuz olan Mihail'den sonra Nikolay'ın Sırbistan tacına konma hayalleri kurduğunu yazar; V.N. Vinogradov, "Yujnie Slavyane: ot statusa turetskogo rayi r vozrojdeniyu gosudarstvennosti", *Slavyanovedeniye*, 5, 2004, s. 8.

²³ NA.FO.421/22, (Confidential Papers, Correspondance respecting Affairs in Servia), No. 2, s. 2 (Belgrad, Lonworth'tan Lord Lyons'a, 1 Ekim 1866).

yönlendirmesinde yürümesini istemekteydi.²⁴ 1861'de Sırbistan ile Yunanistan arasındaki ittifak müzâkerelerinde bir taslak ortaya çıkmış olmasına rağmen kesilmesi, esasında Longworth'u doğrulayan bir husus olarak görülebilir. Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünün devamı konusunda anlaşılan Batı Avrupalı büyük güçlerin varlığı dikkate alındığında, Rusya faktörü sahada olmadan Balkan Ortodoks halklarının birleşmesi oldukça zor görünmekteydi. Uzun süren müzâkerelerin nihayetinde 14/26 Ağustos 1867'de Voeslau'de Yunanistan ile Sırbistan arasında ittifak antlaşması imzalandı. Bu antlaşma, diğer ittifak antlaşmalarına göre daha detaylı hazırlanmış 17 maddeden müteşekkil bir savunma ve saldırı antlaşması olarak düzenlenmişti. Osmanlı Devleti'ne karşı savaşın sonucunda Sırbistan, Bosna-Hersek'i alacak; Yunanistan ise bir süredir hak talep ettiği Epir ve Teselya'yı topraklarına katacaktır. Antlaşmadaki bir diğer ayrıntı, Balkanlardan Osmanlı egemenliğinin tasfiyesi sürecinde ve sonrasında bölgenin bir başka yabancı gücün kontrolüne geçmesini izine vermeyeceklerin beyan etmeleriydi. Bu ise Bosna ve Hersek üzerindeki muhtemel Avusturya iddialarını hatıra getirmekteydi. Savaş durumunda her iki devletin askerî katılımı da belirlenmişti: Yunanistan donanmaya, Sırbistan ise kara güçlerine ağırlık vermeyi taahhüt etmiştir.²⁵ Tricoupis ile Garaşanin'in mimarı olduğu Voeslau Antlaşması, Balkan ittifakının omurgasını teşkil etmek üzere hesaplanmıştı ancak Sırbistan, eşzamanlı olarak Balkanlardaki diğer ayrılıkçı prenslikler ve komitelerle de görüşmelere devam etmekteydi. Balkan ittifakının omurgasını teşkil eden Sırlar ve Yunanlılar arasında en büyük anlaşmazlık konusu olan Makedonya konusu ise bir muamma olarak kaldı; bu bölgede Bulgar komitelerinin talepleri ise gündemde dahi değildi.²⁶

Rusya'nın Filibe konsulosu Nayden Gerov, 15 Nisan 1867'de İgnatyev'e Bükreş'ten yazdığı raporunda, Sırbistan temsilcisi Magazinoviç ile Bulgar ihtilâlcilerin ortak bir amaç ve topyekûn bir ayaklanma yolunda işbirliği ve ittifak için müzâkereler yürüttüklerini haber vermektedir. Bu müzâkerelerde Bükreş'teki Bulgar ihtilâl komitesi İbrail, Kalas, İsmail ve Odessa Bulgar komitelerinden de temsilciler davet ederek, Osmanlı hâkimiyetinden kurtulmak gibi ortak bir amaç taşıyan Sırlarla birlikte hareket etmeye karar vermişlerdir. Bulgar komiteleri, Magazinoviç ile görüşüp müşterek ayaklanmaya olumlu baktıklarını bizzat bildirip, ittifaka katılma kararlarını ifade edip, hatta bunu resmiyete dönüştürmeye karar vermişlerdir. Osmanlı hâkimiyetine son verildikten sonra Bulgarlar, Sırlar ile birleşip Mihail Obrenoviç'in idaresinde kurulacak bir Güney Slav Devleti'ne katılacaklardı. Bu devlette her millet, kendi milliyetlerini ve dillerini muhafaza edecek, kendi temsilcilerinden olu-

²⁴ Müzâkereler üzerine detaylı bilgi için bkz., Lascaris, *a.g.e.*, s. 20 vd.

²⁵ Antlaşmanın tam metni için bkz., Lascaris, ss. 41-44. Ayrıca bkz., Michel Lhéritier, "Le traité d'alliance secret entre la Grèce et la Serbie (1867-1868)", *Revue des Études Napoléoniennes*, XXIII/ Juillet-Décembre 1924, ss. 134-137.

²⁶ Vinogradov, *a.g.m.*, s. 8.

şan komisyonlarını seçeceklerdi. Bulgar yöneticiler, Sırlarla birlikte hareket edeceklerini ve halka da bu fikri kabul ettirmeleri beklenecekti.²⁷ Bulgar ve Sırların tek bir devlette birleşmesine dönük olarak hazırlanan bu proje, ayrıca savaş sahasındaki detayları da içermektedir; Osmanlılara karşı savaş, dağlarda “haydut çeteleri” öncülüğünde başlamalıydı ve halk, önceden ayaklanmaya hazırlanmış olmalıydı.²⁸

1867 Baharında Balkanlardaki prenslikler ve komitelerin, Bâbîâlî'ye karşı topyekûn bir ayaklanma hazırlıkları yaptıkları, bölgedeki konsolosların da gözünden kaçmıyordu. Mesela Belgrad'taki Fransız konsolosluğu, gözlemleri neticesinde hâlâ Osmanlı idaresinde bulunan Balkan Hristiyanlarının, Osmanlıları püskürtmek için bir ittifak yapabilecekleri ihtimalini değerlendirmekteydi; lâkin böyle bir ittifakın zaferden sonra da devam edebileceğine çok az ihtimal vermekteydi. Fransız konsolosa göre güneyde; Tuna'nın güney kıyıları üzerinde Sırbistan'ın rüyalarını süsleyen büyük bir Yugoslav devletin kurulması, mutlak surette imkânsız değil ancak en azından oldukça zordu.²⁹ Osmanlı Devleti'nin yıkılmasıyla ister istemez Rus nüfuzunun onun yerini alacağı düşünüldüğünde, nitekim bu güçlüğün nedeni daha da bariz hâle gelmekteydi. Mayıs başında Bulgarlar ile Romenler arasında da bir ittifak yapıldı.³⁰ 13/25 Ocak 1868'de Sırbistan ile Romanya arasında yapılan Dostluk Antlaşması ise Sırp hükûmetinin yaptığı ittifaklar ağını tamamlıyordu.³¹

²⁷ *Dokumenti za Bolgarskata İstoriya I: Arhiv na Nayden Gerov*, çast I, (pod.red. M.G.Poprujenko), Sofya: Bolgarskata Akademiya na Naukite, Sofya 1931, s. 433.

²⁸ Protokol için bkz., *Arhiv na Nayden Gerov*, s. 434-435; Hon S. Radeff, “The Serbo-Bulgarian Agreement of 1867 for a Yugoslav Confederation”, *Pages From Bulgaria's Life: Year Book for 1924-1927*, New York: The Bulgarian Student Association, 1927, 27-28. Buna göre oluşacak federatif yapının adı, Yugoslav Krallığı (*Yugoslaviansko tsartsvo*) olarak adlandırılacak. Bu krallık Sırp ve Bulgar topraklarından müteşekkil olacak (Bulgaristan kısmı Makedonya, Trakya ve Bulgaristan'ı içerecek). Devlet başkanlığı, Mihail Obrenoviç ve hanedanına ait olacak. Devletin bir bayrağı olacak ancak her iki milletin de alâmetlerini içerecektir. Aynı usul, sikkelere de tatbik edilecektir. Her ülke kendi resmî lehçesini muhafaza edeceğinden memurlar da bağlı buldukları kavimden olacaktır. Mevcut Sırbistan hukuku ülkede kabul edilecek ve Bulgarca'ya da tercüme edilecektir. Kanunlar istisna gözetmeksizin iki lehçede yayınlanacaktır. Ülkede hâkim din, Ortodoksluktur, inanç serbesttir. Dinî meseleler, Sinod tarafından yönetilecek, her iki ırktan müteşekkil olacaktır. Bu Sinod, halkın diline göre başpiskopos ve psikoposlar da psikoposluğu temsil edecektir. Bu temsilcilikler hükûmet tarafından tasdik edilecektir. Devletin başı, her iki ırktan müteşekkil bakanlar kurulu üyeleri tarafından seçilecektir. Temsiliye-i milliyeye, devletin nüfusuna nispetle ve bugün Sırbistan'da bu amaç için mevcut biçimle uyumlu olarak teşekkül edecektir. Güney Slav devletin başkenti, halkın temsilcileri tarafında belirlenecektir. Sinod ve ruhbanların başı, başkentte ikâmet edecektir.

²⁹ AMAE, CPC Turquie, Belgrade, tome XVII (Botmilieu'den Marquis de Moustier'ye, 30 Mart 1867). Fransız konsolosunun Sırların bir Yugoslav devleti hayali peşinde koşarak Balkanlardaki diğer halklarla ittifak peşinde koştuğunun farkında olduğu, diğer bazı raporlarında da görülmektedir.

³⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz., *Arhiv na Nayden Gerov*, s. 438-439.

³¹ Démètre A. Sturza, *Charles I-er Roi de Roumanie: Chronique-Actes-Documents, tome I-er (1866-1875)*, Bükreş: Institute d'Art Graphiques Charles Göbl, 1899, s. 409. Bükreş'teki Sırp temsilci Magazinoviç aracılığıyla Prens Karl tarafından Belgrad yönetimine 20 Ocak'ta teklif edilen bu antlaşma, dört maddeden oluşmaktaydı: Romanya ve Sırbistan prensleri arasında mükemmel ve samimî bir anlayış ve dostluk olacaktır. Bu samimi birliğin sonucu olarak, sözleşmeyi yapan

İdealpolitik ile Reelpolitik Arasında Rus Diplomasisi: Balkan İttifakı ve Rusya

Kırım Savaşı sonrasında Rusya'nın Yakın Şark'a yönelik güncellediği stratejik hedeflerinin başında, 1833 Hünkâr İskeleyi Antlaşması sonrasında olduğu gibi İstanbul üzerindeki İngiltere ve Fransa nüfuzunun yerine Rusya nüfuzunu ikâme etmek vardı. Rusya, 19.yüzyılda İstanbul ve Boğazlar üzerinde herhangi bir Avrupalı büyük devletin askerî ve siyasî nüfuz kurmasını çıkarları için hayatî bir mesele addetmekteydi.³² 1866'daki haliyle bakıldığında Rus dış politikasının başlıca amacı, 1856 Paris Antlaşması'nın Karadeniz üzerinde Rus askerî varlığını kısıtlayan ilgili hükümlerini kaldırmaktı; bunun için ise Balkanlardaki konumunu sağlamlaştırmak ve Büyük Güçler arasında müttefik bulmak arayışındaydı. Rusya, zamanı doğru tayin edilmek koşuluyla Balkanlarda Osmanlı ve Avusturya imparatorluklarından bağımsız millî devletlerin teşekkülünü destekliyordu çünkü bu meseledeki her başarının Avrupalı devletlerce tanınması, 1856'da oluşan Avrupa devletler sistemine darbe indirecekti. Doğrudan Rusya'nın destek ve yardımlarıyla bir Balkan birliğinin teşekkülüne ilişkin Sırbistan hükûmetinin fikri, Rus diplomasi tarafından anlayışla ve destekle karşılanamazdı; zira Rusya, Kırım Harbi öncesi ve sonrasında Avrupa'da karşılaştığı yalnızlığın sürmesine hizmet edecek bir Balkan politikasından uzak durmalıydı. Buna karşın Sırbistan öncülüğünde Balkan milletlerinin birleşik bir güç oluşturması, bölgede Rus nüfuzunun güçlendiğine ilişkin bir manzara yaratacağı gibi, Rusya'nın en hayatî sorunlarının başında gelen Paris Antlaşması'nda belirlendiği üzere Karadeniz'in askerî tarafsızlığının ilgâsı için Bâbîâlî ve Avrupalı güçler üzerinde bir baskı yaratabilmesini de sağlayacaktı. Bu dönemde bir Balkan ittifakının oluşumu Rus diplomasisine, en acil meselesini ilk elden kendi askerî araçlarına başvurmak zorunda kalmaksızın çözmek yolunda uygun bir fırsat sunuyordu. Bir bakıma Rusya, böyle bir Balkan ittifakını salt ideolojik gerekçelerle değil, kendi aslî çıkarları açısından değerlendirecekti; bu açıdan Karadeniz'in askerî tarafsızlığının iptali

taaraflar ülkelerinin karşılıklı çıkarlarını kalben koruyacak ve bu ittifakı değiştirecek ve birbirlerinin ülkelerine ve müşterek otonomilerine zarar verecek her türlü şeyden uzak duracaklardı. Her iki prens de yegâne niyetinin kendi kanunları ve otonomilerine uygun olarak birbirlerinin ülkelerinin refah ve ilerlemesini desteklemektir. Nihayetinde bu ittifak antlaşmasında her iki taraf, tasdikten sonra ülkelerinde ikâmet edenler arasında ticarî ilişkileri düzenlemek, kolaylaştırmak ve desteklemek için daha iyi koşulları araştırmayı ve karara bağlamayı taahhüt ederler. Son maddede ise mevcut antlaşmanın bir aylık bir süre içinde ve hatta mümkünse daha erken bir tarihte her iki prens tarafından onaylanması karara bağlanmıştır. Bu dönemden itibaren Sırlar ve Romenlerin, yalnızca Osmanlı İmparatorluğu'na karşı değil, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na karşı da ittifak arayışları içinde olduklarını da belirtmek gerekir; İ.D.Suçu, "Rumino-Serbskiy Soyuz Protiv Gabsburgskogo Dualizma", *Revue Roumaine d'Études Internationales*, 3-4 (9-10), 1970, ss. 197-211.

³² Mesela 1860'larda Rus elçinin de bir defasında izah ettiği üzere, "Çar, İstanbul'u hiçbir zaman istemedi ancak başka bir büyük gücün oraya yerleşmesine de müsamaha gösteremez." İstanbul söz konusu olduğunda Rusların en makbul hayaller, bir konfederasyonun ortasında serbest bir şehir; Bizans'tır. Sturdza, *a.g.e.*, s. 428.

ve Balkanlarda kaybettiği pozisyonunun yeniden tesisi, Rus diplomasisinin iki ana hedefiydi.³³

19.Yüzyılın ikinci yarısında; özellikle Kırım Harbi ile 1877-1878 Harbi arasındaki dönemde Rusya diplomasisi ve kamuoyunda Şark meselesi mefhumundan, büyük ölçüde Slav ve Ortodoks meselesi anlaşılmaktaydı. Bununla birlikte Rus diplomatları, Paris Antlaşması'nın karara bağladığı kısıtlamalar ve Slav meseleleri etrafında yoğunlaşan Şark meselesinin Avrupa devletler sistemindeki dengelere ve değişmelere bağlı olduğunun bilincindeydi. 1866 Yılında Avusturya-Prusya gerginliğinin savaşa dönüştüğü günlerde Rusya'nın Balkanlarda kaynayan suları taşıyıp, Balkanları tahriki tercih etmediği bilinmektedir.³⁴ Özellikle 1863 Polonya ayaklanmasının Doğu Avrupa'da yarattığı ihtilâli ruhun Rusya'nın diğer bölgelerine de sirayet etme tehlikesinin henüz geçmediği bir dönemde, St.Petersburg'da Rusya'nın ihtiyatı elden bırakmaması gerektiğine inanan hariciyeciler vardı. Nitekim başta Gorçakov, 1866 yılı itibarıyla Avrupa dengelerinin ve ortaya çıkan istikrarsız vaziyetin, Kırım Harbinden beri devam eden süreçte Rusya lehine tam manasıyla müsait bir zemin yaratmadığının farkındaydı. Rusya, Avrupalı büyük güçler tarafından hâlâ tecritten tam olarak çıkamamıştı ancak 1863'den itibaren Prusya'ya yönelmeyi tercih ederek bir süredir maruz kaldığı tecrit ve dışlanmadan kurtulmaya çalışıyordu. Bununla birlikte Rusya'ya göre, Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü uzun süre koruması pratik olarak mümkün gözükmemekteydi. İngiltere başta olmak üzere Avrupa devletleri ise yalnızca Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü korumak istemiyor, Rusya'yı da Şark meselelerine aktif bir diplomatik ve/veya askerî müdahaleden uzak tutmaya çalışarak, Bâbiâli üzerindeki nüfuzlarını tahkim ediyordu. Rusya, Balkanların geleceğini belirlemenin bir yandan Avrupa'daki ittifaklar ve ilişkiler sistemini değiştirmek, diğer yandan Osmanlı Balkanlarında milliyet prensibinin gelişimini kolaylaştırmaya çabalamaktan geçtiğini gördü; bu ikincisi, reformlar yönünde yapılacak baskılara dayalıydı.³⁵ Bu bağlamda Rusya'nın politikası, bir bakış açısına göre tüm

³³ L.İ.Naroçnitskaya, *Rossiya i otmena neytralizatsii Çernogo Morya 1856-1871 gg.*, Moskova: Nauka, 1989, s.18.

³⁴ 1856'dan sonra Rusya'nın Balkanlar politikası, Paris Antlaşması'nın dolaylı olarak zorunlu kıldığı çerçeveye sınırlanmıştı. Bu yeni durumda St.Petersburg yönetimi, Osmanlı İmparatorluğu ile ilişkileri geliştirme ve yenileme kararı aldı. İstanbul'daki misyona verilen talimat, Rusya'nın çıkarlarını savunmak, Akdeniz ve Yakın Şark'ta ticareti geliştirmek, Balkan halklarıyla geleneksel bağları desteklemek, Hristiyan nüfus ve Ortodoks kilisesine destek sunmaktı. Bu çerçevede Rusya'nın Balkan politikası, ikili bir karaktere büründü: Bir yandan Osmanlı İmparatorluğu ile ikili ilişkileri müzakereler yoluyla geliştirirken, diğer yandan Rus diplomasisi çabalarını Balkanlardaki Ortodoks halkların hamiliğini elde etmeye yoğunlaştırdı. Balkanlardaki ahali ile temasını yalnızca resmî diplomasi kanallarıyla değil, Slav yardım komiteleri gibi toplumsal organizasyonlar aracılığıyla da takviye etmeye başladı. Bu bağlamda Balkanlardaki yarı bağımsız siyasî yapıları güçlendirmek amacıyla Bâbiâli üzerinde reform baskılarını da diplomasi yoluyla arttırmaya çalıştı. H.İ.Hitrova, "Rossiya sosredotoçivaetsa", *İstoriya vneşney politiki Rossii, Vtoraya polovina XIX veka*, Moskova: Mejdunarodniye otnoşeniya, 1999, s.60-61.

³⁵ Gorçakov'un bu dönemde, özellikle 1860'ların hemen başındaki kriz zamanlarında Bâbiâli'ye

yönleriyle bir “yatıştırma politikası” olacaktır: Bir yandan Hristiyanlara sabır telkin eden Rusya, beklmelerini ve beklerken de askeri güçleri ve kaynaklarını geliştirmelerini tavsiye ederken, diğer yandan Bâbiâli'ye Hristiyanların haklı taleplerini tatmin etmeyi tavsiye etmekteydi.³⁶ Çok yönlü bir diplomasi izleyen Rusya, Sırbistan'a bu gergin ortamda itidalli davranmayı ve Avusturya-Prusya savaşı süresince olgunlaşmamış bir hareketten kaçınmasını tavsiye edecekti. Gerçekçi bir tutum izleyen Rusya hariciyesine göre aktif ve ani bir hareketten imtinâ etmek, Sırbistan'ın çıkarlarına daha uygundu. Zira öncelikle Balkan ittifakını mahirâne bir dış politikayla oluşturmak ve olgunlaştırmak, ayrıca Sırbistan ve Karadağ ordusunu silahlandırmak gerekmekteydi.³⁷

1866 Yılı'nın ikinci yarısına yalnızca Avusturya-Prusya Savaşı değil, Romanya'nın geleceği de damgasını vurmuştu; Prens Kuza'nın iktidardan inmesi ve yerine kimin geçeceği sorunu, Büyük Güçlerin öncelikle ilgilendiği mesele hâline gelmişti. Paris'te bu mesele üzerine toplanan konferansı fırsat bilen Sırbistan, taleplerini uluslararası kamuoyuna ilan etti. Sırbistan'daki Osmanlı kaleleri tahliye edilmesini gündeme getiren Belgrad yönetiminin Paris'e gönderdiği Marinoviç, orada çok soğuk karşılandı. Sırbistan'ın 1860'ların başında destek gördüğü Fransa hâriciyesi Belgrad'ın talebini daha baştan reddetti ve hatta kaleler meselesinde Belgrad hükûmetine kısmî tavizler verilmesine dahi karşı çıktı. Sırbistan böylelikle Fransa'dan kendisine destek konusunda beyhûde yere ümitlenmemesi gerektiğini de idrak etmiş oldu. Rusya ise 1866 Nisanı'nda Bâbiâli'ye Küçük Zvornik Kalesini Sırlara bırakmayı teklif etti; böylelikle bu meselede Sırbistan'ın yanında olacağını işaretini de vermiş oldu. Birkaç ay sonra Balkanlarda gelecekte kendi politikasına istinat eden millî devletlerin teşekkülünü destekleyen Rusya'nın 1856 Paris Antlaşması'nı iptal etme yolunda imdadına Prusya yetişecekti; 1866 Avusturya-Prusya Savaşı, Paris Antlaşması'nın destekçilerinden olan Avusturya'nın mağlubiyetiyle Kırım sistemini yaratan Avrupa devletler sistemine bir darbe indi. Avusturya-Prusya savaşından sonra Balkanlardan gelen haberler, Rus konsoloslarının olağandışı bir faaliyet yürüttüklerinin işaretini veriyordu.³⁸

Rusya, Balkanlarda kendi dış politikasına hizmet edecek millî devletlerin teşekkülünü desteklemekle birlikte, bu yolda izlenecek yöntem konusunda St. Petersburg'da farklı düşünen çevreler olduğu bilinmektedir. Gorçakov, Paris

çeşitli defalar reformlar konusunda memorandumlar verdiği görülür. BOA.HR.SYS.1285/6 içinde, Gorçakov'un 1860 başından itibaren sistematik olarak Balkanlardaki hoşnutsuzluklara dikkat çekip, Bâbiâli'ye reform yapması konusunda Avrupalı devletler nezdinde uyguladığı diplomasi ve Bâbiâli'nin tepkisine ilişkin belgelere ulaşmak mümkündür. Ayrıca bkz., NA.FO 881/1515 (Russian Memoranda respecting Administrative Reforms in Turkey: 1867).

³⁶ Sergey A. Nikitin, “Oçerki po istorii yujnih slavyan i russko-balkanskih svyazey v 50-70-e godı XIX v., Moskova: Nauka, 1970. s.149

³⁷ Karasev, *a.g.e.*, s.142. Sırbistan ve Karadağ'ın silâhlanması, bu dönemde Bâbiâli'nin de dikkatini çeken ve yakından takip ettiği bir konuydu; bkz., BOA.HR.SYS.210/8, lef 10.

³⁸ Örneğin bkz., BOA.HR.SYS. 209/39, lef 6 (24 Eylül 1866, Raguza).

Antlaşması'nın iptalinin başlıca koşulunun, Rusya'nın Avrupa devletler sisteminde maruz kaldığı tecritten çıkmak olduğunu varsaymaktaydı.³⁹ 1860'ların başında Fransa ile bir ittifak arayışına girişen Rusya, bunun mümkün olmadığını kısa zamanda anlamıştı; uluslararası vaziyet, Rusya'nın özellikle Balkanlarda dikkatli bir politika izlemesini zorunlu kılmaktaydı.⁴⁰ Bu dönemde Gorçakov tarafından geliştirilen ve Çar II.Aleksandr tarafından da uygun bulunan politikaya göre Balkanlarda muhtemel çatışmaların ve şiddetli çarpışmaların engellenmesi veya sınırlandırılması gerekli görüldü. Rusya, Balkan halklarının "manevî liderliği"ni üstlenmeliydi ve arzu edilmeyen karışıklıkların içine çekilmeye müsaade etmemeliydi.⁴¹ Gorçakov, Çar II.Aleksandr'a yazdığı bir raporunda, Rusya'nın 1860'larda Balkan politikasının temel argümanını çizmekteydi; beyhûde ve gereksiz girişimler yerine Balkan halkları arasındaki uyuşmazlıkları ortadan kaldırmayı, sabır ve teenni ile birleşmelerini desteklemeyi ve kuvvetlerini arttırmayı Rusya'nın bu dönemde desteklediğini; olayların doğal seyri icabı, bölgede İslâmiyet'in zayıflamasının Hristiyanlık'ın etkinliğini arttıracaklarını ve gerektiği takdirde güç kullanılabileceğini, hem onlar hem de kendileri açısından buna hazırlanmanın şu durumda en iyi tercih olacağını özellikle vurgulamıştı.⁴² Gorçakov, Rusya açısından Şark meselesi ile Avrupa dengeleri arasında bir bağ kurmak suretiyle Balkan politikasını belirlemektedir. Lâkin St.Petersburg'da Şark meselesine ilişkin bu mutedil politikanın yönetici çevrelerin tamamı tarafından desteklediği iddia edilemez. Balkanlarda daha aktif bir politikanın müdafileri arasında Harbiye Nazırı Dimitriy Milyutin ve İstanbul'daki Rus elçi İgnatyev vardı. Bunlar, Rusya'nın Balkanlarda daha aktif bir politika izlemesi gerektiğini savunan isimlerin başında gelmekteydi.⁴³

³⁹ Gorçakov'un, 1856-1867 arasındaki on yıllık Rus dış politikası hakkında Çar Aleksandr'a sunduğu değerlendirme raporunda bu hususlar ayrıntılı olarak ele alınmıştı; *Kantsler A.M.Gorçakov, 200 Let sodnya rojdeniya*, Moskova: Mejdunarodnie Otnoşeniya, 1998, ss. 319-334.

⁴⁰ 1860'ların ilk yarısında yalnızca Rusya'da değil, Sırbistan'da da Fransa'dan bir beklenti olduğu, ancak bu beklentinin 1866'dan itibaren yavaş yavaş kaybolduğu görüldü. 1866 sonunda Fransa'dan beklentinin hayal kırıklığına dönüşmesi, Rusya'nın Balkanlardaki nüfuzunun daha önce olmadığı kadar yükselmesine de yol açtı. Zira kamuoyunda çıkan yorumlara göre Batı Avrupa diplomasisinin her ne pahasına olursa olsun Osmanlı İmparatorluğu'nun devamından yana olacağı belli olmuştu. NA.FO.421/22, No.12, s. 8 (24 Ekim/5 Kasım 1866 tarihli *Vidovdan*); No. 17, s. 11 (Sir Buchanan'dan Lord Stanley'e, St. Petersburg, 26 Kasım 1866). Ayrıca Marinoviç'in misyonunun bir değerlendirmesini içerir.

⁴¹ Ayrıca bkz., Karasev, s. 144-145.

⁴² *Kantsler A.M.Gorçakov*, s.327. Diğer yandan bu raporun Fransızca orijinali için bkz., GARF, fond 828, opis 1, delo 1445, list 94-135 (23 Aralık 1867).

⁴³ Karasev, s. 145. 1856-1878 Yılları arasında Rusya hariciyesinde özellikle Yakın Şark ve Balkan meseleleri konusundaki diplomatik kamplaşma üzerine geniş bir literatür sayılabilir. Ancak şurası vurgulanmalıdır ki Gorçakov, Balkanlar konusunda Rusya'nın çekimser bir tavır almasını asla düşünmemiştir; aksine, ona göre yalnızca Rusya, özveri ile ulusal çıkarları bakımından çeşitli Balkan halkları arasında bir bağ hizmeti görebilir ve onların çıkarlarını gözetebilir. Rusya olmaksızın Balkan halkları, Avrupa'nın istismar etmesiyle kargaşa ve anarşiye gark olurdu. Bkz., A.V.İgnatyev, "A.M.Gorçakov-Ministr İnostrannih Del (1856-1882 gg.)", *Oteçestvennaya İstoriya*, Sayı 2, 2000, s. 9.

1860'larda Rus dış politikasının içinde bulunduğu müşkül durumdan dolayı, birbirinden farklı diplomatik eğilimlerin devlet içinde birbiriyle mücadele ettiği dikkat çekmektedir: *idealpolitik* ve *reelpolitik* arasında tercihini Gorçakov, kendisinin de başını çektiği gerçekçi politika taraftarları lehine kullanacaktır.⁴⁴

Belgrad hükûmetinin bir Balkan birliği kurma tasarıları, Rusya hariciyesinde "aktif" dış politikayı savunan ve Çin'de icra ettiği başarılı görevden sonra Rusya kamuoyunda popüler birisi hâline gelen, İstanbul elçisi İgnatyev'in desteğini elde etmişti. İgnatyev'in Balkanların ayrılıkçı devlet adamları, özellikle İstanbul'daki Sırp temsilci Jovan Ristić ile yakın ilişki içinde olduğu bilinmektedir.⁴⁵ 1866 Yazında Gorçakov, İgnatyev ve Asya Dairesi Müdürü Stremuhov arasında gerçekleşen yazışmalarda, Balkanlarda ortaya çıkan yeni vaziyet değerlendirilmişti. Yanya'daki Rus konsolosu A.S.Yonin tarafından, İgnatyev'in emri üzerine hazırlandığı ileri sürülen rapor, durumu açıkça gözler önüne sermekteydi. Yonin, Ristić ile görüşmüştü ve bu rapordan anlaşıldığı üzere Rusya hâriciyesi, Sırp hükûmetinin Balkan ittifakı planlarından birinci elden haberdardı.⁴⁶ Esasında Yonin'in raporundan çok daha önce, 1866 Haziranının sonunda İstanbul'daki Sırp temsilci Ristić, General İgnatyev'e Sırbistan'ın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki bütün Hristiyan milletleri içine alacak bir ittifak hazırlığında olduğunu fısıldamış, İgnatyev de bunu derhâl St.Petersburg'a bildirmişti. Ristić, ittifak tam olarak teşekkül edene kadar herhangi bir şekilde harekete geçmeyeceklerini de ifade etmişti. İgnatyev'e göre maceraperest tecrübeleri dışladığı sürece, zamanla Rusya için bir avantaj hâline geldiğinde Sırp'ların projesi için Rusya'dan moral destek sağlanabilirdi; kısaca Rusya uygun zamanı belirlediğinde harekete geçilebilecekti. İgnatyev, projenin esas mimarı Garaşanin'in fikirlerine onay verilmesi gerektiği kanaatini açıkça ifade etmişti. Lâkin sürecin Rusya'nın kontrolü altında olması gerektiği imâ edilmekteydi. İgnatyev'e göre Rusya, dindaşlarının sempatisini kaybetmesine yol açabilecek sert bir tutum yerine, onları doğrudan doğruya cesaretlendirmeye devam etmeliydi. Bu maksatla Yunanistan ile Sırbistan arasındaki bağları daha fazla sıklaştırılması için aktif bir şekilde çalışan Ristić, bu doğrultuda atılan adım-

⁴⁴ Yönetim çevrelerindeki bu bölünme, kamuoyunda da görülmekteydi; Rusya'nın Şark meselesini nihâf olarak çözmeye hazır olmadığını düşünen "aristokrat hizip" ile 1866 güzünde Şark'ta yaşanan isyan ve bunalımın Rusya'nın Şark meselesini çözmeye zamanının geldiğine işaret ettiğine inanan Katkov gibi Slavcı hizip arasındaki ayrışma hakkında bkz., NA.FO.65/701 (18 Ekim 1866, No 39, St. Petersburg, Gizli)

⁴⁵ Jovan Ristić, 1861'deki Yunan-Sırp ittifak müzakerelerinde de İstanbul'da görevliydi; Bâbüâlî'nin münferit olarak Balkan halklarının her birini ezebileceğine inanan Ristić, ancak bir araya geldikleri zaman Türklerin onlara karşı hiçbir şey yapamayacağına inanmaktaydı. Diğer yandan ona göre topyekûn bir Balkan ayaklanmasında Sırbistan için başlıca önemli sorun Avrupa'nın, bilhassa Rusya'nın tavrının ne olacağıydı. Oysa David Mackenzie'nin de belirttiği üzere, Ristić'e göre Rusya'nın öncelikle dâhilî reformlarını tamamlaması gerektiğini düşünen Gorçakov için herhangi bir Balkan ittifakına ihtiyaç yoktur. David Mackenzie, *Jovan Ristić: Outstanding Serbian Statesman*, Boulder: East European Monographs, 2006, s. 24-25.

⁴⁶ Karasev, s. 146.

ların sonuçlarını İgnatyev'e bildirecekti.⁴⁷ İşte İgnatyev, daha sonra Yonin'den böyle bir ittifakın mümkün olup olmadığı üzerine bir rapor hazırlamasını istedi. Sırbistan ile Yunanistan arasındaki görüşmeler, her iki milleti de tatmin edecek bir ittifakın zor görünmesinden dolayı bu süreçte yavaş ilerleyecekti. Ancak Girit isyanının patlaması ve ardından Yunanistan'da yükselen Osmanlı karşıtı heyecan dalgası, Atina hükûmetinin Sırbistan'ın ittifak arayışlarına daha olumlu bakmasını sağlayacaktır. Rusya'nın ittifak karşısındaki tutumunu ise İgnatyev değil, Gorçakov belirleyecektir. 1866 Yılından sonraki birkaç yazın Balkan diplomasisinde çok sıcak geçeceğinin ilk işareti, yazın tam ortasında Rusya hariciyesine ulaşan, Sırbistan ile Birleşik Prenslükler arasında Osmanlı saldırısına karşılıklı yükümlülükleri içeren bir saldırı ve savunma ittifakının yapıldığına ilişkin söylentiydi; böyle bir konvansiyonun Sırbistan'ın zarar verebileceği ihtimali ise zikredilmeden geçilmedi.⁴⁸

Yonin'in yazdığı raporun dikkat çekici noktalarının başında, hâlihazırda Balkanlarda din unsurunun geri plana çekilmeye başladığı, milliyet prensibinin (*prinsip narodnosti*) gittikçe daha fazla önem kazandığına yönelik vurgu vardı. Bu gerçeklik, artık göz ardı edilemezdi; bu ise özellikle uyanan millî hislere istinat etmeye çalışan Fransız politikasını, Balkanlarda Rusya için bir tehdit hâline getirebilirdi. Yonin'in Balkanlarda Rus nüfûzuna yönelik potansiyel tehdit olarak Fransa'yı işaretlediği bu görüşlerinin İgnatyev tarafından da paylaşıldığı dikkate şayandır. Yonin Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ'ın "bağımsızlaşma ve özgürleşme mücadelelerinde birleşme" çabalarını destekleyerek Rusya'nın evvelâ Şark'ta bir hayli saygıdeğer ve bağımsız bir Ortodoks güç yaratabileceğini iddia etmekteydi. Saniyen bunlar içinde iflâh olmaz dâhili çekişmeleri durdurabilir ve onlara gerekli sabır ve azmi telkin etmek yoluyla onları harici hedeflere yönlendirebilirdi. Salisen onların birleşmesi ve anlaşması, Balkan yarımadasındaki Slav-Yunan ihtilâfının tedricen kökünü kurutabilirdi. Balkanlarda büyük ulusal devletler meydana getirmek önemliydi zira küçük Sırbistan, küçük Yunanistan kendi kendilerine varlıklarını sürdüremezlerdi ve kaçınılmaz olarak Batı'nın desteğine muhtaç olacaktı. Bu şartlarda diyordu Yonin, Balkan halklarına Rusya'nın pasif duruşunu; "... Büyük Rusya'nın mali güçlükler yaşadığından, demiryolları inşaatını henüz tamamlamadığından, büyük reformların bitmesi gerektiğinden dolayı ne pahasına olursa olsun tarafsız olması gerektiğini" izah etmekte güçlük çekeceğini açıkça ifade etmekteydi.⁴⁹ Bununla birlikte Avrupa'yı uyandırmamak ve Rusya'nın etkisi olduğuna inandırmamak için Slav halkları ayaklanmasının daha sonraya ertelenmesi

⁴⁷ AVPRİ, fond 133, god 1866, opis 469, delo 49, list 303 (28 Haziran/ 10 Temmuz 1866, İgnatyev'den Gorçakov'a, Çok gizli).

⁴⁸ Aynı dosya, list 378 (19/31 Temmuz 1866, İgnatyev'den Gorçakov'a, Gizli). Prenslüklerde 1866 boyunca sular durulmadı ve yabancı prens meselesi, bir ara Bâbüâli ile Bükreş'i ciddî bir krizin eşğine getirdi.

⁴⁹ Karasev, s. 146-147.

gerektiği fikrinin Rus hariciyesinde aslında başından beri gündemde olduğunu da belirtmek gerekir.⁵⁰

Karasev'e göre Yonin, Sırbistan ve Karadağ'ın silahlı kuvvetlerinin vaziyetini ve Osmanlı'ya karşı askerî harekât planlarını ve hatta Yunanistan'ın müşterek savaşa katılımını vukûfiyetle açıklamaktaydı. Osmanlı'nın da malî vaziyetini göz önüne alan Yonin, imparatorluğun Batı yakasının son derece enerjik bir şekilde ayaklanmaya ve özgürlükleri için savaşmaya hazır olduğunu ileri sürmekteydi. Büyük bir gücün moral desteğiyle Osmanlı'yı mahvolmanın kıyasına getirecek güçleri vardı. Yonin'e göre Rusya'nın savaşa fillî olarak müdahil olması gerekmiyordu; Balkan devletleri ve bağlı prenslikler, birleştikleri takdirde Osmanlı Devleti'ni yenecek askerî kuvvete sahiptiler. Rusya'dan beklentileri ise yabancı güçlerin tarafsızlığını sağlamasıydı. Bu noktada Rusya'nın Şark politikasından başlıca sorunu, Balkanlar'daki faaliyetlerini arttırması gerekip gerekmediğine ve istenmeyen sonuçlara karşı bu bölgede aktif bir hareketi reddedip reddetmeyeceğine karar vermektir. Yonin'e göre Rusya, Balkanlardaki "özgürlük mücadelesi"nin istediği şekilde gelişmesini bekleyemezdi. Balkan halklarının Rusya'ya güvenmeleri için gereken zamanda Rusya'nın kendilerinin yardımlarına koşacağı inancına sahip olmaları gerekmektedir. Balkan halkları arasındaki mutabakatın bozulabileceği akıld tutulmalıdır; bu nedenle, bu milletlerin Rusya'nın tarafsızlığının reformlarını tamamlayabilmek ve kendisini toparlayabilmek için inzivaya çekilmiş olmasının değil de zayıflığının bir sonucu olduğu şeklinde yorumlamaları için harekete geçip gereğini yapmakta acele edilmelidir. Bu görüşlerin İgnatyev tarafından olduğu kadar, Hariciye Nezaretinde Panslavistlerin kümelendiği Asya Dairesi'nin Direktörü Stremuhov tarafından da paylaşıldığını, ancak birçok soru işaretinin de gündeme taşındığını belirtmek gerekmektedir. Stremuhov da Balkanlarda "halkların politik"özlemlerinin gelişimine ilişkin olarak Yonin'in görüşlerinin yerinde olduğunu kabul etmektedir. Nitekim Balkanlardaki farklı milletlerin birleşme çabalarına ve aralarındaki çekişmeleri ortadan kaldırmalarının Rusya hariciyesinin hususî olarak ilgilendiği bir mesele olduğuna dikkat çeken Stremuhov, Sırbistan ile Karadağ arasında ittifakın sağlandığı, Sırlarla Yunanlılar arasındaki anlaşmanın da ilerlediğini ifade ederek, bu ittifaka Bulgarların da dâhil olmasının çok iyi olacağını vurgulamaktaydı. Yine de Balkan Hristiyanlarının Osmanlı İmparatorluğu'na karşı ayaklanmaları hususunda Rusya'nın pozisyonunu somutlaştırarak Hristiyanlar lehine açık bir taraf tutmasının mümkün olmadığını vurgulayan Stremuhov, onların özgürleşmesine bütün Avrupa'nın karşı çıkacağını ve büyük bir Avrupa Savaşı tehdidiyle karşı karşıya gelineceğini ileri sürmekteydi. Eğer Rusya Avrupa'da güçlü bir müt-

⁵⁰ AVPRİ, fond 133, god 1866, opis 469, delo 49, list 496 (İgnatyev'den Dendrin'o'ya, 16/28 Ağustos 1866, Çok gizli). Hatta o dönemde İstanbul'daki Sırp temsilci Yovan Ristiç'in de uygun zaman olmadığı görüşünde olduğu ifade edilmektedir.

tefik edinmeyi başarabilirse, bu işleri kolaylaştırırdı. Stremuhov, Balkanlarda olgunlaşmamış, *prematüre* bir aktif hareketin tehlikelerini vurgulamaktaydı. Yani Rusya Avrupa'da henüz geniş çaplı bir savaşı göze alacak müttefiklere sahip değildi ve Hristiyanlar bu süreçte ayaklanmadan vazgeçemezlerdi; şu halde geriye onlara yapılabilir yegâne yardım olarak, Avrupa'nın toplu halde bir müdahalesizliğini temin etmek kalmaktaydı. Stremuhov, eğer Balkanlarda gerçekten toplu ve genel bir ayaklanma başlıyorsa, Rusya cenâhında hükûmet veya hususî fertler tarafından yalnızca mümkün olanın yapılacağını ifade etmekteydi.⁵¹ Stremuhov, isyanın ertelenmesinin Rusya için faydasız bir politika olacağı yönündeki Yonin'in görüşlerine katılmamaktaydı; aksine Rusya'nın konumunu sağlamlaştırmasıyla birlikte ona faydalı olabilecek fırsatlar sunabilirdi. Stremuhov'a göre Batılı güçler, müdahalesizlik prensibine karşı durmayacaklardı ancak bu prensibin ciddi bir ayaklanmanın başlangıcına kadar olması gerektiğinden önce ilan edilmesi, meseleye yalnızca zarar verirdi. Diğer yandan Fransa'nın Balkanlardaki etkinliği konusunda da Yonin'in görüşlerine katılmamaktaydı. Yonin'in Bâbîâli'nin gücü konusundaki eksik değerlendirmelere dikkat çekmekteydi; Sırbistan ve Karadağ'ın ayaklanmaya daha sonra katılması gerektiğine inanan Stremuhov'a göre aksi halde Türkler, bütün güçlerini isyanın çekirdeğine yoğunlaştıracağını ifade etmekteydi. Neticte itibarıyla Yonin'in birçok argümanına katılmakla birlikte Stremuhov, ayaklanmanın, Rusya'nın ona daha iyi bir şekilde hazır olacağı sonraki bir tarihte başlayıp, planların ona göre hayata geçirilmesinin daha yerinde olacağı kanaatindeydi.⁵² Rus hariciyesi içinde bu planlar tartışılırken, Sırbistan ile Karadağ arasında askerî ittifakın altyapısı hazırlanıyor, Sırbistan'dan Karadağ'a gönderilen askerî temsilcilerin faaliyetlerinden endişelenen Bâbîâli ise bu iki prenslik arasındaki hareketlilikten gittikçe şüphelenmeye başlıyordu.⁵³

İgnatyev de Stremuhov'un birçok görüşüne katılmaktaydı; ona göre de Rusya'nın Balkan politikası çerçevesinde, istenen ve gerekli sonuçlara varmak için "milliyet" prensibini ve rengarenk unsurları aynı çatı altında toplayan çökme sürecindeki Osmanlı İmparatorluğu'na karşı nefret hissiyatı desteklenmeliydi. İgnatyev, 1867 yılı itibarıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünün kaçınılmaz olacağına inananlardı. İgnatyev de Balkan milletleri arasındaki ilişkileri geliştirerek uygun zaman ve şartların kollanması gerektiğini düşünmekteydi; Gorçakov'un kendisine sık sık telkin ettiği üzere zamanında önce yani

⁵¹ Bütün bu değerlendirmeler için bkz., Karasev, s. 148.

⁵² Bkz., Karasev, s. 148-149. Bu görüş ayrılıklarının esasında İgnatyev ile Stremuhov arasında olduğunu vurgulamalıyız.

⁵³ BOA.HR.SYS. 209/40, lef 6 (8 Ekim 1866, Raguza). Sırbistan Prensi tarafından Karadağ'a özel görevle gönderilen Leçjanin, Karadağ'ın stratejik mevkiilerini geziyordu. Her yerde askerî stratejik tetkikler yapıp, tavsiyeler veren Leçjanin, topografik çalışmalar da yaptığını ve bunların kâğıda döküldüğünü öğrenen Osmanlı konsolosluğu, bu görevin arkasında Sırbistan prensinin Karadağ'ın mevcut askerî vaziyetini öğrenme emeli olduğunu anlamıştı. Bu ise iki prenslik arasında askerî bir ilişki ve işbirliğinin geliştirildiği anlamına gelmekteydi.

prematüre hareketler, onları ortak ve esas amaçları bakımından zayıflatacağı gibi, onların arasına şüphe tohumları ekerdi.⁵⁴ İgnatyev, tarafsızlık ilkesinin zamanından önce ilanı konusunda isteksiz olan Stremuhov'un görüşlerine katılmaktaydı. Rusya'nın yönetim kademelerinde Balkan politikası konusundaki taktik farklılıklara karşın, 1866 sonuna gelindiğinde Rusya'nın Balkan milletlerinin ayaklanmasına yönelik desteğini kesmediğini onlara göstermek istediği, ancak zamanlama ve hazırlıklar konusunda farklı düşündüğünü görmekteyiz. Müzakerelerden haberdar olan Yovan Ristiç, Sırbistan'ın Balkan halklarını birleştirmesini Rusya'nın maddî destek vermek ve Büyük Güçlerin tarafsızlığını sağlamak suretiyle destekleyeceği kanaatine varacaktı.⁵⁵

Rusya'nın yaklaşımı, Sırp hükûmetinin faaliyetlerini gittikçe arttırdı ve 1866 sonunda taht varisinin nişanlanması bahanesiyle St.Petersburg'a gönderilen Marinoviç'in misyonu, özellikle bu meseleyle yakından ilgiliydi.⁵⁶ Garaşanin, Marinoviç'e Sırbistan'ın planlarını ve arzularını doğrudan Çar'ın bizatihi kendisine ve Gorçakov'a açması yönünde talimat vermişti. Sırp maslahatgüzâr Marinoviç, Sırbistan'ın niyetlerini açıkça anlattı. Yunanistan ile ittifak tamamlandıktan sonra Sırbistan, Bâbiâli'ye savaş ilan etmeyi düşünmekteydi ve her hâlükârda Sırbistan, 1867 güzüne kadar saldırmayacaktı ve Yunanlılarla müzakereleri kesmeyecekti. Çar ve Gorçakov, bu planı uygun bulmasına karşın ihtiyat ve dikkati elden bırakmamalarını sıkıca tavsiye etti. Rusya'nın Sırbistan'daki Osmanlı kalelerinin tahliyesi fırsatının doğduğu dönemde böyle bir

⁵⁴ İgnatyev'in Belgrad'daki Rus konsolos Şişkin'e de yazdığı üzere bu plan, eldeki kıt ve yetersiz kaynaklar dikkate alınarak, teşebbüsün genel karakterine doğru bir bakış açısı oluşturmak, Sırbistan'ın gücüyle orantılı, muzır hırsların önüne geçmek, prensliğin bütün askerî güçlerini ve Sırbistan'ın bütün mevcudiyetini tek bir defada ortaya koymak üzere tasarlanmıştı. Lâkin İgnatyev, kendilerinin arzıyı yalnızca haritalardan ve tasvirlerden bildiklerini, birçok şeyin yanlış gidebileceğini, nihaî karar için çok titiz detaylı ve titiz tetkiklere dikkat çekmişti. Hatta Sırbistan'ın gücü ve mevcut araçları dikkate alındığında Osmanlı İmparatorluğu'nun tek bir hamlede son bulması rüyası İgnatyev'e bile pek olası gözüküyordu. A.V.Karasev, "İz istorii russo-serbiskih otnoşeniy v 60-h godah XIX v.", *Sovetskoye Slavyanovedeniye*, 2, 1978, s. 47-48.

⁵⁵ Karasev, *Rossiya i balkanskiy soyuz*, s. 149.

⁵⁶ Marinoviç'in misyonun asıl amacının Sırbistan hükûmetinin, attığı adımlarda Rusya'nın muhtemel tutumunu birinci ağızdan öğrenmek olduğunun farkında olan Gorçakov, İgnatyev'e yazdığı bir mektubunda, taleplerin belirsiz olduğuna işaret etmekteydi. Sırbistan Prensinin Rusya'nın onayını aradığını düşünen Gorçakov, güvenilir bir kimsenin gönderilmesine bu nedenle ihtiyaç duyulduğunun da farkındaydı. Marinoviç'in Londra ve Paris seyahatleri, Çar'ın dikkatinden kaçmamış ve St.Petersburg'da, özellikle Çar'ın zihninde bazı soru işaretleri ve endişelerin doğmasına yol açmıştı. Ancak Gorçakov, bu endişeleri kendisinin paylaşmadığını ifade etmekteydi; yine de Marinoviç'in hoş karşılanacağını başından belirten Gorçakov'un ifadelerinden, Sırbistan'ın yalnızca Rusya'dan değil de Batı'dan da medet umabileceğine ilişkin işaretlerin bazı şüpheleri beraberinde getirdiği anlaşılmaktadır. Diğer yandan henüz ittifak sürecinin başlangıç aşamasında Sırbistan'ın bu yöndeki girişimlerinden İstanbul'daki Rus elçiliği dışında, ne Belgrad'daki konsoloslüğün ne de Viyana elçiliğinin Gorçakov'a bahsetmemesi de Gorçakov'un dikkatinden kaçmamıştır. GARF, fond 828, opis 1, delo 1440, list 167, (Gorçakov'dan İgnatyev'e, 10 Ekim 1866, Gizli). Marinoviç'in misyonunun Sırbistan'da devam eden savaş hazırlıkları ile ilgili olduğu, diplomasi kulislerinde konuşulmaktaydı. NA.FO.421/22, No 12, s. 7-8 (Longworth'tan Lord Stanley'e, Belgrad, 10 Kasım 1866).

muamma ve maceraya atılmanın yaratacağı vahim tehlikeleri Marinoviç'e izah ettiği, bizzat Gorçakov tarafından ifade edilmektedir. Marinoviç, Rus tarafının uyarılarını gayet iyi anlamıştı; lâkin Prens Mihail'i kuşatan bazı hırslar ve Rusya'nın diğer dindaşlarıyla yaptığı sözleşmeler bakımından aşırı tahrikler dolayısıyla bazı şüpheler vardı. Gorçakov, Rusya'nın olayları mümkün olduğu kadar mutedil bir çözüm doğrultusunda yönettiğine inanmaktaydı; "Dünyevî geleneklerimizi inkâr etmeksizin ve Şark'taki konumumuzu zayıflatmaksızın daha fazlasını yapamayız" diyordu Gorçakov.⁵⁷ Sırbistan'ın öncülüğündeki Balkan ittifakı, Rusya için bir çıkmaza dönüştürebilirdi. Diğer yandan Marinoviç'in St.Petersburg'daki görüşmelerinde Osmanlı elçisi tecrit edilmişti.⁵⁸

Ruslar, Sırbistan'a destek sözü verdiler fakat Rusya ile ilişkilerin samimiyet gerektirdiği ve Rus yardımının gizli olması gerekliliğini hassasiyetle belirttiler.⁵⁹ Bu noktada Rusya'nın Sırbistan hükûmetine yardımlarının başında 1 milyon düka altın ve uzman subay desteği gelmekteydi. Sırbistan hükûmetinin beklentisi ise bu aşamada Rusya'nın Balkan meselelerine doğrudan müdâhil olmayacağını ilan edip, ardından diğer Büyük Güçlerin de tarafsızlığını sağlamasıydı. Gorçakov, miktarı sabitlenmeksizin para verilmesini kabul etmesine karşın subayların gönderilmesinin Rusya'yı töhmet altında bırakacağını düşünmekteydi. Bu soruna çözüm, ordudan resmî olarak ilişkisini kesmek suretiyle subay gönderilmesi şeklinde olacaktır. Nitekim Rusya, daha sonra 1875-1877 Balkan krizinde de böyle bir yola tevessül edecektir. Büyük güçlerin tarafsızlığının sağlanmasına ise karşı çıkmayan Gorçakov, ancak Sırbistan'ın da son derece dikkatli hazırlanması gerektiğini belirtmekteydi; zira Rusya, planlar ifşa olduğunda yahut planlara uygun hareket edilmediğinde bu meselede Belgrad'ı savunmak konusunda bir şey yapamazdı.⁶⁰ Gorçakov bir defasında ise yapılan para yardımının ise sadece daha önce verilen bir taahhüdün yerine getirilmesi olduğunu ifade etti.⁶¹

⁵⁷ GARF, fond 828, opis 1, delo 1440, list 339, (Gorçakov'dan Baron Bronnov'a, 26 Kasım, 1866, Çok gizli ve hususî).

⁵⁸ Konemenos Bey, Marinoviç'in görüşmelerinin içeriğine vâkıf olamasa da Sırbistan'ın bazı talepleri olduğunu, bunların da özellikle Sırbistan'daki Osmanlı tahkimatları ile ilgili olduğunu düşünmekteydi. İngiliz ve Fransız elçilerden öğrendiğine göre Gorçakov'un Sırbistan konusunda Rusya'nın yatıştırıcı rol oynadıklarını beyan ettiğini, ancak bu yatıştırıcı ve aracı rolün Balkan Hristiyanları üzerindeki prestijine ve nüfûzuna gittikçe zarar vereceğinin farkındaydı. Osmanlı hariciyesi ise Sırbistan'daki Türk tahkimatlarının mevcudiyetinin uluslararası antlaşmalar çerçevesinde düzenlendiğini sürekli ifade etmekteydi. BOA.HR.SYS. 1403/4, lef 19 (14 Kasım 1866, St.Petersburg, Konemenos Bey'den Âli Paşa'ya, Gizli); lef 25 (18 Aralık 1866, Berlin, Aristaki Bey'den Âli Paşa'ya, Mühim).

⁵⁹ AVPRİ, fond 138, opis 467, delo 6, list 46, (İgnatyev'den Gorçakov'a, 7 Kasım 1866). İgnatyev dahi Rusya'nın gidebileceği bütün sınırlara kadar gittiğini, artık durduğu yerin ötesinde ise kendi hareket hürriyetini kısıtlamış olacağını kabul etmekteydi.

⁶⁰ Karasev, s.150. Sırbistan'ın bu dönemde gizlice, Karadağ marifetiyle silâhlanması ve Almanya'dan silâh siparişleri ve Rusya'nın askerî uzman desteğine bir örnek hakkında ayrıca bkz., NA.FO.421/22, No.12, s.8.

⁶¹ Bu paranın daha önce Sırp hükûmetine söz verilen bir borç şeklinde olacağı ilişkin bkz., GARF,

23 Kasım'da Budberg'e ile yaptığı bir yazışmada Gorçakov, "Bütün çabalarımızı Sırbistan'ı *prematüre* bir infulâktan caydırmaya yoğunlaştırdık" diye yazmaktaydı ve eklemekteydi: "Biz yalnızca bu çabaların dindaşlarımız için tarafsızlık olarak yorumlanmış olabileceği sınıra gelince durduk. Şimdi mutlaka korunması gereken şey moral bir güçtür." Gorçakov, mevcut şartlarda Sırbistan ve onun etrafında toplanmış olan Hristiyan halklar aleyhine daha sonra gelebilecek bir eylem karşısında garantiler sunamayacağını belirtmekteydi; dolayısıyla şimdilik sükûneti tercih etmekteydi.⁶² Yani bu noktada baştan başarısızlığa mahkûm olabilecek bir ihtimale mahal vermemek için Sırbistan'ın dikkatli hareket etmesi, hem kendisini, hem Balkan milletlerini, hem de Rusya'yı altından kalkabileceklerinden daha güç bir durumda bırakmaması gerekmekteydi. Nitekim Avrupa'nın yaklaşımı şimdiden belli olmuştu; bir zamanlar Moustier, Prens Metternich'e "Sırbistan'a dikkat edin, Rusya'nın başrolü oynadığı yüksek bir tiyatro oynanıyor" demişti.⁶³ Avrupa, yine bu tiyatronun arkasında Rusya'nın olduğuna inanacaktı. Kısaca Rusya, bu meselede kendisini ve dindaşlarını riske atacak bütün hareketlerden kaçınacağını açıkça belirtmekteydi; oynayabileceği rolün en önemlisi ise Büyük Güçlerin tarafsızlığını ve müdahalesizliğini temin etme noktasında yoğunlaşmaktaydı. Böylelikle Sırp hükûmeti, Marinoviç'in St.Petersburg'da yaptığı müzakerelerden sonra derece memnun kaldı. Garaşanin'in emri üzerine dönüşte Berlin'e uğrayan Marinoviç⁶⁴ Bismarck ile kaleler meselesini görüştü; Bismarck, Rusya'nın da savunması durumunda Prusya'nın Sırbistan'a kalelerin tahliyesi hususunda yardım etmeye hazır olduğunu ifade etti.⁶⁵ 1866 Sonunda uzun görüşmelerden sonra Rusya diplomasisi nihai olarak Sırbistan öncülüğündeki Balkan ittifakını destekleme yönünde bir politika tayin etti; lâkin ihtiyat rezervi koymayı da ihtimal etmedi. Sırp knezliği, 1866-1867 yıllarında Rusya'nın Balkan politikasında başlıca dayanak noktası hâline gelmekteydi.⁶⁶ Ancak Gorçakov'un ihtiyat rezervi de gittikçe belirleyici hâle gelmekteydi.

Sırbistan ile Karadağ arasındaki savunma ve saldırı antlaşmasının tamamlanmış olduğunu Londra'daki Rusya elçisi Baron Brunov'a bildirirken Gorçakov, Rusya'nın bu noktadaki rolünü şöyle özetlemişti: "Bizim rolümüz oldukça zor-

fond 828, opis 1, delo 1440, list 338 (Gorçakov'dan Baron Brunov'a, 26 Kasım 1866, Çok gizli).

⁶² Bkz., GARF, fond 828, opis 1, delo 1440, list 319-320, (Gorçakov'dan Baron Budberg'e, 23 Kasım, 1866, Çok gizli ve hususî).

⁶³ GARF, fond 828, opis 1, delo 1440, list 325, (Gorçakov'dan İgnatyev'e, 24 Kasım 1866, Gizli).

⁶⁴ Gorçakov, Marinoviç'in Büyük Güçlerin bakanlarıyla görüşürken sen derece ihtiyatlı olacağı kanaatindeydi. Balkan ittifakı projelerini Gorçakov'un ne hayalî ne de maceraperest projeler olarak görmediği, yalnızca ihtiyatlı hareket etmek gerektiğine inandığı anlaşılmaktadır. GARF, fond 828, opis 1, delo 1440, list 289-291, (Gorçakov'dan İgnatyev'e, 17 Kasım 1866, Rezerve); NA.FO.421/22, No. 30, s.26 (Watson'dan Lord Lyons'a, Belgrad, 23 Aralık 1866).

⁶⁵ BOA.HR.SYS.1403/4, lef 25 (18 Aralık 1866, Berlin, Aristaki Bey'den Âli Paşa'ya, Gizli). Prusya'ya bu konuda destek talebini Sırbistan, Gorçakov aracılığıyla iletmışti ve Prusya hariciyesi de yürürlükteki antlaşmaların kalelerin tahliyesinin resmî olarak mümkün kılmadığının farkındaydı.

⁶⁶ Karasev, s.151.

dur. Biz yatıştırmayı arzu ediyoruz; Sırbistan'ı *prematüre* bir patlamanın tehlikelerinden korumayı istiyoruz. Diğer taraftan bize moral güç veren dindaşlarımızın itimadını korumamız gerekmektedir ve onları mutlak bir çekimserlik ve mütehakkim bir reddiye ile bizden uzaklaştırmamalıydık." Gorçakov, bu iki gizli tehlike arasında gemi yürütmek zorunda olduklarını açıkça itiraf etmekteydi.⁶⁷ Rusya, gemisini *idealpolitik* ile *reepolitik* arasında yürütmek zorunda kalmıştı; olası bir yanlış hareket, her iki imparatorluğun ordularının Balkanlara yönelik müşterek askerî harekâtına neden olabileceği dolayısıyla Osmanlı ve Avusturya'nın Balkanlardaki konumlarını güçlendirebilecek, Rusya'ninkini ise zayıflatabilecek bir sonuç doğurabilirdi. Rusya'nın bu noktada Balkan ittifakına yaklaşımında, kendisinin başlıca dış politik hedefi olan Paris Antlaşması'nın ilgasına zemin hazırlamak maksadıyla Balkan halklarının ittifakını bir araç olarak kullanmak niyetini ön plana çıkaracağı dikkat çeker.

Girit isyanının da bu dönemde başlaması, Rusya'ya başlıca hedefi olan Karadeniz'in askerî ilgası için önemli fırsatlar sunabilirdi. Zaten önemle vurgulanması gereken nokta, Birinci Balkan İttifakına yönelik sınırlı ve örtülü desteğinin arkasında Rusya'nın öncelikli amacının gittikçe Paris Antlaşması'nın Karadeniz'deki Rus donanma gücünü ortadan kaldıran maddelerini iptal ettirmek olduğu görülmekteydi. Bu birincil amaç yanında, şüphesiz Karasev'in de belirttiği üzere Balkan milletlerinin lehine kökten yaşanacak bir stratejik değişim, Rusya'nın Balkanlardaki nüfûzunu arttırmasına olanak sağlayacak ve bölgedeki konumunu tahkim edecekti. Balkan milletlerinin bir ihtilâl durumundaki gücünü gerçekçi bir şekilde değerlendiren Rus diplomatları, Balkan halklarının yenilmesi veya Rusya'nın Büyük Güçlerin tarafsızlığını sağlamada başarısız olması durumunda, diplomatik arenadan çekilip güç kullanmak ve hatta askerî müdahaleye başvurmak zorunda kalabileceğinin farkındaydılar. Rus hükûmeti ise güç kullanmaktan kaçınmaktaydı zirâ Kırım Harbinin sonuçları, hâlâ hafızalardaydı. Ancak Balkan halklarının ittifakı ve topyekûn bir ayaklanmaya kalkışması, Batılı güçler ve Osmanlı İmparatorluğu üzerinde Slavlar ve Rusya'ya, taviz amaçlı bir baskı işlevi göreceğini hesap eden Rusya Hariciye Nezareti, Sırbistan'ın diğer Balkan halklarıyla yaklaşmasının Bâbiâli ve mütteliklerinin gözünden kaçmayacağını farkındaydı.⁶⁸ Karasev'in de vurguladı-

⁶⁷ GARF, fond 828, opis 1, delo 1440, list 338, (Gorçakov'dan Baron Brunnov'a, 26 Kasım 1866, Çok gizli ve hususî).

⁶⁸ Karasev, s. 151-152. Bâbiâli, özellikle Sırbistan ve Karadağ'ın her hareketini takip etmeye çalışmaktaydı. Her ne kadar St.Petersburg'daki Osmanlı elçisi Marinoviç'in faaliyetlerine vâkif değilse de Belgrad'da Mattady Efendi, Marinoviç'in St.Petersburg ziyaretinin görünüştekinin aksine, Sırbistan ile Karadağ arasında bir ittifak ile ilkbaharda Osmanlı İmparatorluğu'na karşı bir ayaklanma başlatma konusunu Rusya'ya danışmak için St.Petersburg'a gittiğini Âli Paşa'ya iletmişti. Diğer yandan Matadi Bey, Marinoviç'in bu kapsamda Rusya'nın desteğinin araştırılıp, Avusturya'nın müdahalesinin engellenmesi için bu devletin sınırına askerî yığınak yapılıp yapılamayacağını da soruşturacağını da düşünmektedir. Tam olarak içeriğine vâkif olmasa da Matady Efendi, Sırbistan merkezli olmak üzere Bâbiâli'ye karşı bir komplo döndüğünün farkındaydı. B0A.HR.SYS.1388/01, lef 170 (Belgrad 13 Kasım 1866). Faaliyet sahası Sırbistan olduğundan dolayı Matadi Efendi'nin, Balkan prenslikleri arasında bir ittifak ve federasyon tasarısı

ği üzere Rus diplomasisi, bir yandan fillî olarak Balkan ittifakının oluşumunu desteklerken, diğer yandan sık sık ihtiyat ve itidal tavsiye etmekteydi. Bu ise Rusya'nın 1860'lardaki Balkan politikasının ikircikliliğini (*dvoystvennost*) yansıtmaktadır. Bu dönemde Gorçakov daha ziyade ihtiyat yanlısı olarak temayüz ederken, İgnatyev Balkan halklarının "kurtuluş mücadelesinde" Rusya'nın aktif katılımını istemekteydi. Karasev, bu dönemde İgnatyev'in Stremuhov'dan bir ihtilâl örgütlenmesi amacıyla İstanbul'daki Rus misyonu için 200 bin ruble talep ettiğini ileri sürer; zira ona göre Sırlar ve Yunanlılar, Rusya'nın önderliği olmaksızın hiçbir şey yapamazlardı.⁶⁹ Bununla birlikte Sırlar, Rusya'nın da desteğiyle, meseleye Sırbistan'daki Osmanlı kalelerinin tahliyesi görünümü vermek suretiyle işin içine Prusya'yı da çekmeye çalışarak Rusya'ya yönelebilecek tepkiyi yumuşatmayı da hedeflemekteydiler.⁷⁰

Balkan ihtilâlcilerindeki ittifak arzusu ve Girit isyanı, Rusya hâriciyesinde Yakın Şark politikası konusundaki iki eğilimin de taviz vermesini beraberinde getirdi; özellikle bu iki yaklaşım arasında, yakınlaşma hususunda ve Sırbistan ile Balkan ittifakına yönelik tutum konusunda gerçekleşti. İtidâl yanlısı hizip, üstün gelecekti; ancak Rusya hâriciyesi, Sırbistan'a çok yönlü yardım temini için harekete geçti. 1867 Başında İgnatyev ve Belgrad konsolosu Şişkin'in Sırp hükûmeti ile yaptıkları görüşmede, Sırbistan'a daha enerjik bir ihtilâl hazırlığının yollarını aradılar. Zira Sırp-Yunan görüşmelerindeki durgunluktan memnun değillerdi ve anlaşılan Karadağlıların da gözü Yunanlıların ne yapacağı beklentisiyle onlara dönmüştü.⁷¹ Rus diplomatlar Sırlara, Yunan hükûmetinin tereddüt etmesi ve kararsız kalması durumunda Yunan komiteciler, yani Eteryalılarla anlaşmalarını tavsiye ettiler. Şişkin, Garaşanin'i sürekli, önce kaleler meselesini halledip ardından diğer bölgelerin kurtuluşunu sağlama fikrinin yanlış olduğuna iknâ etmeye çalışmaktaydı: "Silâhı Osmanlı'ya karşı bir defa doğrultunca Sırlar ancak son Türkü de Balkanlardan kovduktan sonra onu yerine koyabilirdi." İgnatyev'e göre ise Girit isyanı, Balkanlarda bir tufan meydana getirebilirdi. İgnatyev, Sırbistan'ın yavaş ve kararsız hareket ettiğini ileri sürmekte, Stremuhov da bunu teyit etmekteydi.⁷² Zaten kaleler meselesi, 1867 ilkbaharında Bâbiâli ile Belgrad arasında kesin bir çözüm sürecine girecekti.⁷³

olduğu söylentileri hakkında birkaç defa Bâbiâli'yi bilgilendirdiği görülmektedir.

⁶⁹ Karasev, s. 152.

⁷⁰ Yukarıda belirtildiği üzere Marinoviç'in St. Petersburg dönüşü Prusya'nın nabzını yoklamak için gerçekleştirdiği Berlin seyahati, Rusya'nın da onayladığı bir girişimdi. Üstelik bu noktada Sırbistan'ın Rusya'dan talep ettiği askerî eğitim subayın Prusya'dan talep edilmesi, İgnatyev'e göre Rusya'nın vaktinden önce böyle bir girişimde bulunmasının imkânsız olması dolayısıyla akıllıca görünmekle birlikte, avantajları konusunda emin değildi. İgnatyev, yürüttüğü müzakerelere bakarak Marinoviç'i gayet ihtiyatlı, ölçülü ve zeki bulmaktaydı. AVPRİ, fond 138, opis 467, delo 6, list 47, (İgnatyev'den Gorçakov'a, 7 Kasım 1866).

⁷¹ BOA.HR.SYS.210/ 5, lef 2, (22 Ocak 1867, Raguza).

⁷² Karasev, s.153.

⁷³ Bâbiâli'nin Avrupa'daki misyonlarının başlıca gündem maddelerinin Girit isyanı olduğu,

İgnatyev ile Gorçakov arasındaki yazışmalar, Balkan ittifakı meselesine yönelik olarak Rusya hâriciyesindeki tutum farklılıklarına ışık tutar. Bismarck'ın ifadeleri tatmin edici olsa da müdahalesizlik ilkesinin aslında Prusya ile Rusya arasında farklı yorumlandığı da görülmektedir. Gorçakov, bu ilkeyi Avrupa'daki her olay için değil, yalnızca Yakın Şark ve özellikle Balkan meseleleri için şart koşacaklarını ileri sürmektedir: 1) Zira Batı'nın muhtemel müdahalesini bertaraf etme arzusu, dindaşlarımız tarafından bize farklı yönleriyle ifade edilmişti 2) Zira geleneksel kuşkuları bizden başka bir yöne çevirmek için onu yerleştirmeliyiz. Maddî müdahaleyi bertaraf ederken, asla dinî konularda tam bir tarafsızlığı (*indifférentisme*) yüceltmemeli veya Büyük Güçlerin Hristiyan milletleri lehine *moral* müdahalesinden imtinâ etmemeliyiz; aksine Hristiyanların mümkün olduğu kadar fazla genişlemesini mümkün kılmalıyız. Nihayetinde eğer Hristiyan kanı dökülürse ve Müslüman fanatizmi alışıldık uç sınırlarına ulaşırsa, Avrupa'da kamuoyu mevcut tutumunu terk edip, "insanlık namına daha etkili bir karara varır."⁷⁴ Bir yandan bakıldığında Gorçakov'un tavsiyeleri, Rusya'nın önce hadiseleri kontrol altında tutmak suretiyle itidâl ile yaklaşıyormuş görünümü verip, olayların dış müdahaleye, esasında Rusya müdahalesine açık hâle gelmesini sağlamaktı. Rusya, bir yandan Prusya'nın olası bir Balkan ayaklanmasında müdahalesizliğini temin etmeye çalışırken, aynı şekilde Fransa'nın da müdahalesizlik politikasına çekilmesine çalışmaktaydı.⁷⁵ Avrupa'da Hristiyanların lehine bir kamuoyu yaratmak ise bir diğer meseleydi.

Rusya hariciyesinde, müstakbel bir Yunan-Slav ittifakının içindeki otonom yapılanmaların birleşimine ilişkin farklı fikirler yükselmekle birlikte, Belgrad'a özel bir yer atfedilmekteydi. Viyana elçisi Kont Stackelberg bir defasında Gorçakov'a yazdığı raporunda, Balkan halkları arasında; Belgrad nüfusu içinde şehirlerdeki Müslümanlar ve ticaretle uğraşan Slavlardan nefret eden Yunanlılar dışında yalnızca avam tabakası yoğunlukta ve orta veya üst sınıf neredeyse yoktu. Eğer bir federasyon çözümü uygulanacaksa, buna ilişkin olarak pratik bir proje hazırlanmalıydı ve Stackelberg'e göre İgnatyev, bunu hazırlayabilecek bir vukûfiyete sahipti ancak bu örgütlenmenin merkezi, Balkan medeniyetinin merkezi olan Belgrad'a istinat edecekti. Oysa Avrupa'ya göre ise Belgrad'ın merkez alınması, bu ülkelere yönelik olarak Rusya nüfuzunun dolaylı olarak tesis edilmesi demek olacaktı; Gorçakov'un da kabul ettiği üzere Stackelberg, Batı'nın Sırları Rusya'nın enstrümanları olarak gördüğünü

Sırbistan konusunda ise öncelikle tahkimatlara yoğunlaşıldığına örnek olması münasebetiyle bkz., BOA.HR.SYS. 1403/4, lef 29, lef 41, (11 Mayıs 1867, Paris, Cemil Paşa'dan Fuad Paşa'ya, Hususi) (10 Mayıs, Berlin, Aristaki Bey'den Fuad Paşa'ya). Kaleler meselesinin çözümü hakkında detaylı bilgi için ayrıca bkz., Ayşe Özkan, *Miloş'tan Milan'a Sırp Bağımsızlığı (1830-1878)*, İstanbul: IQ Yayınları 2011, ss. 209-2011.

⁷⁴ GARF, fond 828, opis 1, delo 1441, list 65-66 (Gorçakov'dan İgnatyev'e, 26 Aralık 1866).

⁷⁵ GARF., fond 828, opis 1, delo 1441, list 325 (Gorçakov'dan İgnatyev'e, 27 Şubat 1867).

vurguluyordu.⁷⁶ Yine de 1866-1867 Yıllarında Rus diplomasinin Balkanlara yönelik başlıca amacının Balkan halklarının Sırbistan etrafında birleşmesi olduğu görülüyor ve bu bağlamda Rus hariciyecilerinin Sırplarla-Yunanlılar arasındaki görüşmeleri, teşvik ettiği, ancak Sırbistan'ın federasyonun ağırlık merkezi olmasına dikkat ediyor, Batı'nın da bu meseleye nasıl yaklaşacağını önceden tahmin ediyordu.

Rusya 1867 başında Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ arasında tamamlanan Balkan ittifakının öncelikle ikili bir karakteri olduğunu bilmekteydi: Hristiyanları Müslüman hâkimiyetinden “özgürleştirmek” ve bu faklı devletlere dağılmış halkların birleşmek. Gorçakov, son noktanın üzerinde durmaktaydı; nitekim bileşimlerde bir tane birinci olduğu sürece ihtiras devreye girerdi ve Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ'dan hangisinin ne kadar toprak elde edeceği ayrı bir meseleydi. Diğer yandan toprak kazanımlarının Avusturya ve Fransa'nın direnişiyle karşılaşacağını düşünen Gorçakov, bu tür projelerin ileride Osmanlı topraklarındaki Hristiyanlarının vaziyetini iyileştirmeyi amaçlayan reformları engellemeye hizmet edebileceği kanaatindeydi. Gorçakov, bu noktada Prusya ve İtalya'yı yanlarına çekmeyi de önemsemekteydi.⁷⁷

Sırbistan'daki Osmanlı kaleleriyle ilgili sorunların Rusya'nın “art niyetsiz ve samimî tavsiyeleriyle” çözümlenmeye başladığı dönemde⁷⁸ Balkan milletlerinin ittifak projelerine, Sırp ve Yunanlılar dışındaki unsurların da katılımı için Rus hâriciyesinin devreye girdiği görülmekteydi. Gorçakov, İstanbul'daki elçisine, bütün gayretlerini Bulgarlar ile Rumlar arasında mümkün olduğu kadar hem dinî hem de politik yakınlaşmayı sağlamaya harcamaya devam etmesini emretmekteydi. Onlar arasındaki ırkî düşmanlığın, onlara neler kaybettirdiğini göremeyecek kadar kör olduklarını vurgulayan Gorçakov, din ortaklığının Bulgarlar ile Yunanlılar arasındaki düşmanlığın ortadan kaldırılmasında daha etkin bir şekilde kullanılabileceği kanaatindeydi.⁷⁹ Diğer yandan İgnatyev'in Arnavutları da bu ayaklanmanın içine çekme çabalarının olduğu bilinmekteydi; Karadağ da bu minval üzere ittifak sürecine zaten dâhil olmuştur.⁸⁰ Burada dikkat edilmesi gereken nokta, resmî Rus diplomasininin bu süreçte özellikle Sırbistan'ı muhatap almasıydı. Karasev'in de vurguladığı üzere Balkan ittifakı-

⁷⁶ GARF, fond 828, opis 1, delo 1441, list 118-119 (Gorçakov'dan İgnatyev'e, 11 Ocak 1867).

⁷⁷ GARF, fond 828, opis 1, delo 1442, list 16 (Gorçakov'dan İgnatyev'e, 6 Mart 1867).

⁷⁸ BOA.HR.SYS.1403/4, lef 47 (9 Mart 1867, Konemenos Bey'den Fuad Paşa'ya, Telegram). Bâbiâlî ile Prens Mihail'in bu konuda uzlaştıkları haberi, Nisan sonunda Konemenos Bey'e ulaşacaktır. BOA.HR.SYS.1403/4, lef 70 (29 Nisan 1867, St.Petersburg, Konemenos Bey'den Fuad Paşa'ya).

⁷⁹ GARF, fond 828, opis 1, delo 1441, list 139 (Gorçakov'dan İgnatyev'e, 16 Ocak 1867).

⁸⁰ Yeri gelmişken belirtmek gerekir ki Rusya, Karadağ'ın ittifak sürecine dâhil olduğunu başından bilmekteydi. 23 Kasım 1866'da Baron Budberg'e gönderdiği bir mektubunda Gorçakov, ekte Karadağ ile Sırbistan arasında yapılan gizli konvansiyonun özetini de iletmeyi ihmal etmedi; ancak bu evrakı sıkıca saklaması ve kimseye tek kelime etmemesi hususunda da uyardı. GARF, fond 828, opis 1, delo 1440, list 318-320, (Gorçakov'dan Budberg'e, 23 Kasım 1866, Çok gizli ve hususî). Dolayısıyla Belgrad'da Bâbiâlî'nin adamı Matadi'nin bu iki Slav prensliğinin çevirdikleri entrikalardan haberdar olduğunu bir kez daha belirtmek gerekir.

nın oluşumunda Sırbistan'a aktif destek vermesine karşın Rusya, Sırbistan'ın müttefikleriyle olan müzâkerelerine doğrudan müdahale etmemiştir. Bütün bunlara karşın Sırbistan'ın maddî dış yardım almaksızın halkı ve birliklerini silahlendirip geniş çaplı bir savaşa girişmesi, olası değildi. Bu çerçevede Rusya Sırp hükûmetine 3,000 yivli tüfek, 36.200 düz tüfek ve 3.000 süvari kılıcı temin etti ancak bunların dahi Sırbistan'ın askerî teçhizat ihtiyacının tamamını karşılamadığı görülmektedir.⁸¹ 1866 Sonu ve 1867 başında Marinoviç ve Petronyeviç'in ziyaretleri, Rusya'nın taahhüt ettiği 1 milyon dukanın müzâkereleri kapsamında idi. Rusya'nın yaşadığı malî güçlüklerle karşın 300 bin düka sağladığı, bu paranın da Sırbistan'ın başka ülkelerden silâh ve mühimmat almak için kullandığı görülmektedir. Rusya'nın ücretsiz silâh verdiği de dikkat çekmektedir.⁸² Bâbiâli de Sırbistan'ın olağandışı silâhlanmasını yakından takip etmekte, hatta nihâyetinde Sırbistan'ı uyarma ihtiyacı hissetmekteydi.⁸³

Sırbistan'ın bu dönemde Rusya'dan beklentisinin yalnızca maddî ve diplomatik yardım değil, aynı zamanda stratejik yardım olduğunu da belirtmek gerekmektedir; Ristiç'in İgnatyev'den talep ettiği askerî harekât planı, İstanbul'daki Rus askerî ateşe Frankini tarafından 1867 Şubat ayının ortasında hazırlandı.⁸⁴ Frankini'nin planı, Balkanlarda genel bir Hristiyan ayaklanması fikrinden hareketle tasarlandı. Karasev, bu planın Osmanlı'nın hâlihazırdaki vaziyetine vâkıf olan İgnatyev ve Frankini tarafından oldukça iyi hazırlandığı kanaatinde idi. Teorik olarak taslağı çizilmiş olan plan, Belgrad konsolosu Şişkin'e verildi; plan, kıt verilerle ancak Sırbistan'ın askerî gücüyle orantılı olarak kaleme alınmıştı. Planın gerçekçi olarak hazırlandığı ve Balkanlardaki Osmanlı hâkimiyetine birdenbire son vermenin mevcut askerî koşullarda pek mümkün gözükmediğine de dikkat çekilmekteydi. Sırbistan'ın bu noktada Rusya'dan askerî eğitim amaçlı bir misyon talep ettiği de görülmekteydi. Sırbistan ordusunun mevcut durumu, Rus askerî uzmanlardan kötü bir izlenim bırakmıştı;

⁸¹ 1860'larda Rusya ile Sırbistan arasındaki askerî işbirliğinin detayları hakkında ayrıca bkz., N.M. Vasilyeviç, "Perspektivi serbsko-russkogo voennogo sotrudniçestva v 60-e-na.70-h gg.XIX. v.", (Yayınlanmamış Kandidat İstoriçeskih Nauk, Moskova Lomonosov Devlet Üniversitesi), Moskova, 2009, 57-78.

⁸² Karasev, s. 155.

⁸³ BOA.HR.SYS. 1395/2, lef 73 (16 Temmuz 1867, Sadriâzâmdan Garaşani'ne).

⁸⁴ AVPRİ, fond 161/1 (SPb Glavnıy Arhiv V-A2), opis 181/2, delo 534 (İgnatyev'den Gorçakov'a, 21 Şubat/ 5 Mart 1867), list 3-5. İgnatyev, St.Petersburg'un talebi üzerine Frankini'yi Viyana'ya gönderme bahanesiyle, esasında gizli bir görevle Belgrad'da görevlendirmiştir. Bu görevlendirme, bizzat Çar'ın iradesiyle gerçekleşmiş, İgnatyev de ancak böyle bir bahane göstererek bu hassas görevlendirmeyi göze almıştır. Nitekim Belgrad Paşası ile ahbaplığı ve Frankini'nin merakı, Viyana yolunda Belgrad'daki nispeten uzun süreli konaklamasını dikkatlerden kaçırarak, gerekçe faktörleri olarak görülmüştür. İgnatyev'in de vurguladığı üzere bu dönemde Belgrad'a İstanbul'daki Rus ataşe militerin görevlendirilmesine bir bahane bulmak, son derece güç olmuştur. İgnatyev'e göre böyle bir görev için Rus ordusundan emekli olmuş bir subay, Rusya hâriciyesi adına daha az sıkıntı yaratabileceği gibi, Knez Mihail'in isteklerine daha fazla cevap verebilirdi. Keza görevin niteliği de daha uzun süre kalmayı gerektirmekteydi. Dolayısıyla Albay Postelnikov'un görevlendirilmesi, bu minvalden değerlendirilmelidir.

Albay Postelnikov'un Harbiye Nazırı Dimitriy Milyutin'e yazdığı raporda, özellikle subay eksikliği yanında, lojistik eksikliği de dikkat çekmekteydi. Bununla birlikte Osmanlıların mevcut durumu da pek parlak değildi; her şeye rağmen ayaklanma için Rus askerî uzmanlar, en az Eylül'e kadar süre gerektiği kanaatindeydi.⁸⁵

Rus askerî uzmanların da belirttiği üzere Sırbistan'ın 200,000 silâha ihtiyacı vardı; bunun 100,000 adedinin derhâl bedavadan gönderilmesi için izin çıktı ancak 1867 yılında ancak 20,000 tanesi gönderilmişti.⁸⁶ Kısaca Balkan ittifakının çekirdeği olarak Sırbistan'ı gören Rusya'nın bu ülkeyi el altından silahlendirmek için elinden geleni yaptığı görülmekteydi ve öyle anlaşılmaktadır ki bu silâhların bir kısmı Karadağ'a da peyderpey aktarılmıştır.⁸⁷ Bununla birlikte Sırbistan'ın savaşıma konusundaki isteksizliği de gözlerden kaçmamaktaydı. Özellikle Mart 1867'den itibaren kaleler konusunun Bâbiâli ile halledilmesini bunun en önemli nedeni olarak gösterebiliriz. Gorçakov, Rusya'nın bu noktada ne elde edebileceğini bilmesi gerektiğini, diğer birçok şeyden daha fazla önemsiyordu. Kaynaklarının sınırlarının ötesine doğru hareket alanının genişletilmesinin hüsrana ve hatta bir dereceye kadar felâkete götüreceğine inanan Gorçakov⁸⁸, Yunanistan'ın Girit'e sahip olacağına inanmakla birlikte, bununla yetinmesi gerektiğini düşünmekteydi. Sırbistan ise Belgrad'daki kalelerin Osmanlı ordusundan boşaltılmasını sağlayacak ve bunu hiç de küçük düşürücü şartlarda yapmayacak, aksine prestijini arttıracaktı. Bu ikisi, riske atılmaması gereken büyük kazanımlardı. Hadiselerin ilerleyişi, bu ülkelerin kaderini başarıya doğru yöneltecek zamanı da sağlayacaktı. Bu arada Rusya da enerjik bir şekilde çalışmalarına devam edip ara vermeyecek, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Hristiyanların durumunun iyileştirilmesi için elinden geleni yapacaktı.⁸⁹ Görüldüğü üzere Gorçakov, Balkan ittifakının sınırlarının oldukça dikkatli tayin edilmesi gerektiğini, hedeflenen sonuçların bu ülkelerinin kapasitelerini aşmaması gerektiği ve ilk etapta sınırlı tutulması gerektiği hususunda açık bir tutum belirlemişti. Sırbistan'ın kaleler konusundaki isteklerini Bâbiâli'ye

⁸⁵ Karasev, s. 156.

⁸⁶ Askerî yardımların hakkında detaylı bilgi için bkz., Karasev, *a.g.e.*, s.157. Osmanlı haber kaynakları, Rusya'dan Belgrad'a 60,000 tüfek gönderildiğini ve bunların Bulgarlara dağıtıldığını yazmaktadır. 3 Milyon Ruble de borç verileceği garanti edilmiştir. Bkz., BOA.HR.SYS. 1395/3, lef 13 (2 Haziran 1867, St. Petersburg, Konemenos Bey'den Fuad Paşa'ya, Çok gizli). Sırbistan'a Avusturya topraklarından silâh sevkiyatı ve Bâbiâli'nin buna karşın Avusturya nezdinde yaptığı girişimler hususunda ayrıca bu dosyaya müracaat edilebilir.

⁸⁷ Karadağ'a bu dönemde Avusturya ve İtalya üzerinden de silâh sevkiyatı yapıldığını belirtmek gerekir. Ayrıntılı bilgi için bkz., BOA.HR.SYS. 210/11 (29 Nisan 1867, Raguza).

⁸⁸ ...Élargir le cercle de son action au delà des limites de ses ressources, c'est aller au devant de déceptions et quelquefois de catastrophe...

⁸⁹ GARF, fond 828, opis 1, delo 1442, list 18-19. (Gorçakov'dan İgnatyev'e, 6 Mart 1867). Gorçakov, Bâbiâli'nin "akıtacağı kana göre" iyi niyetinin artıp yahut azalacağını ve dolayısıyla bir patlama tehdidinin, Bâbiâli Hristiyanlar lehine olumlu islahatları devreye sokmadıkça bir dereceye kadar tehlikeyi önlemeye katkıda bulunacağına ikna olmak gerektiğini ileri sürmekteydi.

kabul ettirmesine karşın Rusya, Sırların ve Yunanlıların açgözlülüklerinin ziyadesiyle farkındaydı. Bir defasında Gorçakov, “Yunanlılar sözcüklerle sarhoş olurlar. Esasında bunlar kadim zamanların seçkinleridir: zekiler, laubaliler. Olguların gerçeği, kanaatkârlığa götürecektir. Metaxa'nın kendisinin de kabul ettiği üzere, ordusuz ve parasız kıtanın haritasını bütünüyle budamak, bu acıklı bir gülünçlük. Üstelik Yunanlılar ile Sırlar arasındaki bu açgözlü tartışmalar da çok fazla bir kötülük yok. Onlar bizim yatıştırma vazifemizi kolaylaştırır, yeter ki aynı zamanda Bâbiâli'nin imtiyazlar vermeyi sürdürmesini kaçınılmaz kılan Türklerin korkusunu azaltmasın” diye yazmıştı.⁹⁰ Bu noktada Rusya'nın, Balkan ittifakını aslında kendi aslî ve öncül hedefleri için bir araç olarak telakki ettiği gibi, Yunanlılar ve Sırların öylesine kapsamlı bir savaşı kaldırabilecek mevcut askerî güçleri ve kaynaklarında da şüphe duyduğu, şu aşamada Bâbiâli'yi yeni imtiyazlar vermeye zorlamak gerektiği hissedilmekteydi.

Rusya diplomasisi, bu dönemde 1867'de Balkanlara gelen Rus gönüllülerle ilişkisini reddetmekte gecikmemişti. Bunlardan birisi olan Rayevskiy, Bükreş'e geldiğinde Odessa, Kalas, İbrail, İsmail ve Filibe şehirlerindeki komitelerin temsilcileriyle görüştü ve onları vakit kaybetmeksizin enerjik tedbirler almaya teşvik etti. Bu tedbirlerde kasıt şüphesiz Balkanların bütün dağlı halklarını ayaklandırmak ve Sırp birliklerinin Bulgaristan'a girişiyle birlikte Türklere karşı bir partizan savaşını başlatmaktı. Rayevskiy'nin sarf ettiği sözler, Bulgarlar arasında sempatiyle karşılanmıştı ve komitelerin temsilcileri, Balkanlarda artık harekete geçmeye hazır olduklarını ifade etmişlerdi. Lâkin öncelikle para bulmaları gerekmektedir. Diğer yandan bölgede yerleşik Müslüman ahaliye karşı düşmanca hareketlerden imtina etmek gerekmektedir; savaş, yalnızca Osmanlı idaresine karşı yürütülecekti. Yine de böyle bir savaş, eğer Rus halkı yardıma koşmazsa uzun süre devam ettirilemezdi. Bu ifade Yunanlılarınkiyle de örtüşmekteydi. Nitekim Atina komitesi, ellerine 100,000 Frank geçtiği takdirde bütün Epir ve Teselya'da hızlı bir ayaklanma çıkarabilirdi. Dolayısıyla Osmanlı hâkimiyetindeki Hristiyanların bağımsızlaşması için Rus toplumunun maddî desteğine ihtiyaç vardı.⁹¹ Böylelikle 1867'de Osmanlı Hristiyanlarının “özgürleşmesi”ne yardım amacıyla kullanılmak üzere maddî destek talepleri Rus kamuoyuna yansıdı. Rusya'da Girit mültecilerine yardım adı altında Panslavistler öncülüğünde bağış kampanyaları yapılmaya başladı.

1860'larda Rusya hariciyesine Şark meselesine ilişkin Şansölye Gorçakov ile Panslavistlerin devlet kademelerinde temsilcilerinden biri olarak görülen İgnatyev'in şahsındaecessüm eden görüş farklılığının, hariciye için aslında genel bir ayrışmaya damga vurduğu ileri sürülür. Balkan ittifakına ilişkin tartışmalar da bu farklılaşmadan nasibini almıştır. Gorçakov, İgnatyev ve diğer

⁹⁰ GARF, fond 828, opis 1, delo 1442, list 36-37 (Gorçakov'dan İgnatyev'e, 13 Mart 1867).

⁹¹ *Moskova-Beograd; Serbiya-Rossiya: Sbornik Dokumentov i Materialov*, tom 2, (Derleyenler: Miroslav Jovanoviç vd.), Belgrad-Moskova 2011, s. 375.

Rus diplomatlarla yaptığı yazışmalardan da anlaşılacağı üzere mantıksız ve üzerinde etraflıca düşünülmemiş adımlardan çekinmekteydi. Hatta Harbiye Nazırı Dimitriy Milyutin dahi ordunun bir savaşa hazır olmadığını ifade etmekteydi. İgnatyev ise birleşik bir Slav-Yunan kuvvetlerinin Osmanlı'yı yenebileceğini düşünüyordu. İgnatyev'in altındaki konsolosları ve bizzat askerî casusları ona Osmanlı ordusunun vaziyeti hakkında bilgiler aktarmaktaydı. Gorçakov ise bu ittifakın başarısından şüpheliydi ve Mihail Obrenoviç'e acele etmemesini ve taarruza geçmemesini tavsiye edecekti.⁹²

6 Şubat 1867'de İgnatyev'e gönderdiği bir mektubunda Gorçakov, devam eden müzakereler sonuca ulaşmadan ve aceleci davranmamayı, dolayısıyla ihtiyat ve sağduyuyu telkin etmek gerektiğini, ancak diğer yandan da Yunanlılar ile Sırplar arasındaki politik bağın sıkılaştırılmaya devam etmesine karşı çıkmadıklarını açıkça ifade etmekteydi. Ancak, özellikle genel kabul gördüğünde başarıyla sonuçlanabilir olan Şark'ın yeni haritasını Balkan prenslikleri ve devletlerinin yalnızca kendi heveslerine göre değiştirip düzenlemeye mâlik olduklarına inanmadığını vurgulayarak, Balkanlardaki yerel hükûmetlerin kendi başlarına keyfi hareketlerden kesinlikle kaçınmaları gerektiğinin de altını çizmekteydi. Her iki hükûmetin karşılıklı bakış açılarını değiştirdikleri ve gelecek için zemini hazırladıklarını anlayışla karşılayan Gorçakov'a göre, herhangi bir dost gücün dış yardımını almaksızın ve hatta içine almayı düşündükleri halkların görüşlerine başvurmaksızın bu iki hükûmetin kendi geleceklerini yalnızca kendilerinin tayin etmesi olası değildi.⁹³ Gorçakov'un itirazı, Balkan hükûmetlerinin adeta başlarına buyruk bir şekilde kendi aralarında yapacakları ittifaktı ve ona göre böyle bir ittifak, başarısızlığa mahkûmdu. Bu itirazların bir diğer anlamı, Rusya'nın kendi kontrolü dışında gelişen bir ittifaka açıkça karşı çıkmasıydı. Yine de Gorçakov, Rusya'yı uluslararası kamuoyunda zor duruma düşürecek bir hareketten de kaçınmaktaydı. Gorçakov'un Avrupalı diplomatlara Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması durumunda Paris Antlaşması ile kaybettiği Güney Besarabya dışında Rusya'nın herhangi bir toprak talebi olmayacağını ifade etmesini de bu çerçevede anlamak gerekmektedir; ancak imparatorluğun dağılma ihtimâli karşısında Hristiyanların yaşadığı bölgelerde, onların otonomi ve bağımsızlık taleplerini destekleyeceklerini de açıkça beyan etmekteydi.⁹⁴

⁹² V.N.Vinogradov, *Dvuglavniy rossiyjskiy orel na Balkanah 1683-1914*, Moskova: İndrik, 2010, s.355.

⁹³ GARF, fond 828, opis 1, delo 1441, list 211-212 (Gorçakov'dan İgnatyev', 6 Şubat 1867, Çok gizli). Gorçakov, bu meselenin son derece gizli tutulmasında devam edilmesi gerektiğini de hassasiyetle vurguluyordu.

⁹⁴ Avusturya'nın St.Petersburg elçisi ile yaptığı bir görüşmede Gorçakov, Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması ihtimâli karşısında (ki bunun Rusya tarafından gerçekleşmesini istemediğini de dile getirme ihtiyacı hissetmişti), Rusya'nın Paris Antlaşması ile kaybettiği Güney Besarabya dışında hiçbir şekilde toprak talep etmeyeceğini, ancak Hristiyanların yaşadıkları bölgelerde kendi adet ve geleneklerine göre otonom ve bağımsız devletlerini oluştururken komşu

Rusya'nın Bulgarlar ile Yunanlılar arasındaki husumeti azaltmak için Ortodoksluk bağı, Sırbistan ile Karadağ arasındaki potansiyel anlaşmazlıkları bertaraf etmek için yani Slavlar arasındaki uzlaşmazlıkları halletmek için ırk bağı, Arnavutları ittifaka dâhil etme örneğinde olduğu gibi, dinî ve ırkî olarak farklı Balkan milletleri arasındaki uzlaşmazlıkları engellemek için ise toprak bağı yani Balkanlık bağı kullanmaya çalıştığı ve bunları uyumlu hâle getirmek için eşgüdümlü bir diplomasi izlemeye çalıştığı görülmektedir. Dolayısıyla 1860'larda Rusya'nın Balkan politikası, her ne kadar Slavcılığı merkeze alsada mutlak ideolojik bir Slavcılık politikası minvalinden değerlendirmek, eksik bir değerlendirme olacaktır. Balkanlardaki Hristiyan tebaanın artık Osmanlılar ile bir arada yaşama imkânı olmadığına inanan İgnatyev, "Her kim ki radikal bir çözümün haricinde zayıf bir palyatif çözüm hayal ederse, İmparatorluğun yıkılışını yalnızca geciktirmiş olmaz, aynı zamanda daha az sert bir yıkılış hâline getirmiş olur. Dindaşlarının ve ırkî kardeşlerinin gözünde bütün bir nesli hayal kırıklığına uğratma ve sunî bir geciktirmenin mesuliyetini üzerine alma Rusya'ya yakışır mı?" diye sorduğunda kendisine Gorçakov'dan gelen yanıt oldukça sertti: "Monşer İgnatyev, *Pia desideria* formundaki bu reflekslerinizin pratik olarak tatbik edilip edilemeyeceğine karar vermeniz için sizi kendi hâlinize bırakıyorum."⁹⁵ *Pia desiteria* biçimindeki sözleriyle 'olmayacak duaya amin demeye' kalkan İgnatyev'e karşı Gorçakov'un Balkan ittifakına yaklaşımının aklî ve pragmatik olduğu bir defa daha ortaya çıkmıştı. "Biz Hristiyanların geleceğine ilişkin bazı iyileştirmeler yapılmasında ısrar etmekteyiz" diyen Gorçakov, zaman kazanmanın en uygun olduğuna inanmaktaydı. Bununla birlikte Hristiyanları ayaklanmaya kışkırtmaya itmesi konusunda Rusya'nın mesuliyet üstlenemeyeceğini vurgulamaktaydı.⁹⁶ Bu cümleleri yazdığı günlerde Sırbistan ile Bâbîâlî'nin kaleler meselesini suhûletle çözdüğünü bir defa daha hatırlarsak, Rusya'nın 1867 yılından itibaren yeraltı diplomasisine dayanan genel bir Balkan ittifakı ayaklanması yerine, Bâbîâlî'yi Hristiyanlar lehine ıslahatlara zorlayan, vakit kazanmaya dönük bir aklî diplomasiyi şimdilik daha uygun gördüğünü anlayabiliriz. Şark meselesinin çözümü üzerine bir başka yerde de vurguladığı üzere "Rusya, bu zamanda maddî, malî ve askerî fedakârlıklar yapamazdı."⁹⁷ Özellikle Şark meselesini Rusya'nın kendi başına çözemeyeceğine inanan Gorçakov, Balkanlarda başarısızlığa mahkûm bir harekete yahut sonu

devletler olarak Rusya ve Avusturya'nın da onların otonom mevcudiyetlerini kolaylaştıracak tavsiyelerde bulunmalarını gerektiğinin altını çizmekteydi. Haus-, Hof- und Staatsarchiv, fond Politiches Archiv,

X (Rußland), K 57, folio 570, (St.Petersburg, 10 Aralık/28 Kasım 1866, Résérve, Revertera'dan Baron Beust'e); belgenin mikrofilmli kullanılmıştır; bkz., Arhivele Nationale ale României, Microfilme Austria, Rola 321, Cadru 748.

⁹⁵ GARF, fond 828, opis 1, delo 1442, list 112-113, (Gorçakov'dan İgnatyev'e, 3 Nisan 1867).

⁹⁶ GARF, fond 828, opis 1, delo 1442, list 112-113 (Gorçakov'dan İgnatyev'e, 6 Nisan 1867).

⁹⁷ GARF, fond 828, opis 1, delo 1442, list 264, (Gorçakov'dan İgnatyev'e, 29 Nisan 1867, Gizli).

belli olmayan riskli politikalara ihtiyatla yaklaşması ve Avrupalı büyük güçlerin tamamından bağımsız olarak tek başına keskin hamlelerden kaçınması gerektiği kanaatindeydi.

1867 Yılı'nın yaz ayları boyunca Osmanlı hariciyesinin Avrupa'da yürüttüğü diplomasi, gerekse de bizzat Fuad Paşa'nın Livadya'da yaptığı diplomatik görüşmeler, Girit krizini Bâbiâli lehine çevirmekle kalmamış, gizli bir Balkan ittifakına dayanan topyekûn bir Hristiyan ayaklanmasını Büyük Güçler nezdinde gittikçe boşa çıkarmaya yaramıştır. Bununla birlikte Rus yeraltı diplomasisi, ittifak sürecinin işleyişini takip etmekteydi. Bâbiâli de Balkan prensliklerini izlemekteydi ve bu prensliklerin, esasında birbirlerini yeterince tanımadıklarının da farkındaydı.⁹⁸ 2 Eylül 1867'de Çar'a sunduğu şifreli telgrafında Novikov, Yunan-Sırp antlaşmasının Yunanistan Kralına gönderildiğini, Balkanlarda bir iç çatışmayı tetikleyebileceğinden dolayı Rusya'nın en hassas olduğu konulardan biri olan toprak ilhakının asgarî ölçüde kalacağına karşılıklı olarak taahhüt edildiğini bildirmekteydi. Buna göre Bosna ve Hersek Sırbistan'a, Epir ve Teselya ise Yunanistan'a kalacaktı.⁹⁹ Gorçakov'un aynı gün Çar'a sunduğu Fransızca raporunda şu ibareler geçmekteydi: "Her iki tarafın da mevcut güçleri dolayısıyla bu antlaşma bana çok tehlikeli bir macera olarak görünüyor."¹⁰⁰ Bosna ve Hersek'in ilhâkının hayata geçirilmesinin kaçınılmaz olarak Avusturya'yı savaş alanına çekeceğinin farkında olan Gorçakov, elindeki veriler doğrultusunda, Fransa'nın da alenen Yunanistan'ın çıkarlarından kendisini koparacağını öngörmekteydi. Bu ise toprak ilhâkına dayanan bir Balkan ittifakının İngiltere bir yana, Avrupa'daki iki büyük gücü Osmanlı lehine müdahaleye sevk edebileceği endişesini doğurmaktaydı. Viyana'daki Rus diplomat Baron Uxkull'e yazdığı mektubunda Gorçakov, Bâbiâli bu antlaşmadan habersiz kaldığı sürece bir taarruz insiyatifini hayata geçireceğinden şüpheleri olduğunu ifade etmekteydi. Gorçakov, hem Hristiyanlar lehine bir silâhlı ayaklanma şansının artması veya hem de böylesine cüretkâr bir eylemin ortaya çıkabilmesini bir dereceye kadar zayıflatmak için Mart'a kadar bir aranın olmasının yarar sağlayacağını ve bu süre içinde birçok şeyin başarılabilirliğini düşünmekteydi. Yani harekete geçmeyi bir süre ertelemek, şu aşamada yararlıydı. Gorçakov, karşılıklı güçlerin mevcut durumuna bakıldığında üstünlüğün neredeyse pek az bir farkla, paraya ihtiyacı olan ve silâh çatısı henüz tam olarak örgütlenmemiş olan Hristiyanların tarafında olduğunu ifade ederek, müşâbih bir sonucun yalnızca bir antlaşma ilkesince yaratılamayacağına işaret etmekteydi. Balkan

⁹⁸ Örneğin Tuna Prenslüklerinden Prens Charles adına Kantakuzen'in Karadağ ve Sırbistan görevine dâir seyahati hakkında bkz., BOA.HR.SYS.210/13, lef 6 (17 Nisan 1867, Raguza, Gizli).

⁹⁹ GARF, fond 828, opis1, delo 1443, list 284 (Novikov'dan Gorçakov'a, 28 Ağustos 1867, Şifreli) Askerî harekât 1868 Martı'a kadar planlanacaktı ancak taraflardan birinin bu tarihten önce saldırıya uğraması hâlinde diğer taraf da destek verme yükümlülüğündeydi.

¹⁰⁰ GARF, fond 828, opis1, delo 1443, list 285 (Gorçakov'dan İmparator'a, 2 Eylül 1867, Şifreli) *Ce traité me semble une aventure bien dangereuse en vue des forces dont les parties disposent...*

ittifakının sahada kesin olarak başarılı olacağından ciddî şüpheleri olan Gorçakov, diğer yandan Avusturya'nın askerî müdahalesinin ise daha da tehlikeli olduğunun altını çizmekteydi. Bosna ve Hersek'in antlaşmaya göre Sırbistan'a kalmasına Avusturya'nın askerî açıdan sessiz kalmasının beklenemeyeceğini bilen Gorçakov, bu noktada Bosna ve Hersek'te bir isyan işaretinin belirmesine müteakip Viyana'dan gelecek askerî baskılara karşı "Hristiyan kardeşliğinden istifade edebileceklerini" ve böylelikle Avusturya'nın Müslümanlığın şampiyonluğunu yapıp, baskı altındaki Hristiyanlara düşmanlık yapmaktan imtina edebileceğini düşünmekteydi. Sırbistan cenahından Bosna ve Hersek üzerine bir istila durumunda böyle bir işaret verilmesi, eylemini de izah etmesine ve maskeleyişine yardımcı olabilirdi.¹⁰¹ Dolayısıyla Gorçakov, Balkanlarda gerektiğinde Slavlık argümanının kullanılabilirliği gibi, gerektiğinde de Ortodoksuluk ve hatta Hristiyanlık gerekçesinin de kullanılabilirliğini açıkça vurgulamaktaydı. Diğer yandan yine Gorçakov'un da vurguladığı üzere, Balkan ittifakının nüvesini oluşturan Yunan-Sırp antlaşması, bir savunma antlaşması olmaktan ziyade bir saldırı antlaşması niteliğindedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa kısmının paylaşımı antlaşmada açıkça şart koşulmuştur. Eğer Bâbiâli bu antlaşmadan haberdar olursa, bir saldırı insiyatifini engellemeye hukukî olarak hakkı olurdu.¹⁰² Gorçakov'un endişeleri, gittikçe Avusturya ve Osmanlı imparatorluklarına diplomatik alanda "meşrû" fırsatlar vermemekte yoğunlaşıyordu. Rusya'nın isyan hâlindeki Girit'ten fedakârlık etmesi yönünde Bâbiâli'ye tavsiyelerini de bu minval üzere gerekçelendirdiğini belirtmek gerekmektedir. Gorçakov'un ikazlarına rağmen İgnatyev, Girit'ten fedakârlığın diğer Hristiyan halkların sabırsızlıklarını teskin edebileceğini her defasında Bâbiâli'ye bir argüman olarak öne sürmekteydi. Gorçakov, her durumda ihtiyatlı yaklaşımını ön plana çıkarmaktaydı; 1867 Ekim başında ittifak antlaşmasının Kral George tarafından tasdik edilip edilmeyeceğinden hâlâ emin olmayan Gorçakov, ittifak mühletinin sonuna gelindiğinde, şartların Hristiyanlar için uygun olup olmadığını değerlendirebileceklerini de Novikov'a bildirmekteydi. Hatta Sırbistan ve Yunanistan üzerine uygulanacak baskıları hesaplamadıkları takdirde, bu cüretkâr teşebbüsü engelleyebilmeleri dahi söz konusuydu.¹⁰³ Gorçakov, son derece hesaplı davranarak muhtemel engelleri ve hataları öngörmek istemekteydi. Novikov'a bir defasında taarruzî Yunan-Sırp antlaşmasını bir ihtiyatsızlık olarak telakki etse de hiçbir zaman onun tasdik edilmesi veya edilmemesine işaret edecek şekilde bir sözcük sarf etmediğini ve aynı ihtiyatı gözetmeye devam ettiğini ifade etme ihtiyacı hissetti.¹⁰⁴ Gorçakov'un gittikçe daha ihtiyatlı bir çizgiye meylettiği, özellikle dikkat çekmektey-

¹⁰¹ GARF, fond 828, opis 1, delo 1443, list 289-290 (Gorçakov'dan Ukskull'e, 4 Eylül 1867, Çok gizli).

¹⁰² GARF, fond 828, opis 1, delo 1443, list 330 (Gorçakov'dan İgnatyev'e, 8 Eylül 1867).

¹⁰³ GARF, fond 828, opis 1, delo 1444, list 95 (Gorçakov'dan Novikov'a, Gizli, Şifreli)

¹⁰⁴ GARF, fond 828, opis 1, delo 1444, list 113 (Gorçakov'dan Novikov'a, 8 Ekim 1867).

di. Diğer yandan 1867 Eylülünde Bâbiâli ile görünürde ilişkileri kötüleşme yoluna giren Karadağ prensine yönelik bir suikast girişimine Rus konsoloslarının adının karışması da Rusya'nın Balkanlardaki durumunu daha da karmaşık hâle getirmişti.¹⁰⁵ Bâbiâli, Karadağ'ın Sırlarla birleşerek süzerenine karşı bir savaş açabilme ihtimâlinin fakındaydı ancak bunun o dönem için Rus diplomatların hayallerini süslese de hâlâ fantastik bir fikir olduğuna inanmaktaydı.¹⁰⁶ Dolayısıyla Osmanlı hariciyesi, sürekli gelecek bahara ertelenen bir Slav ayaklanması beklentisi olsa da Karadağ'da bu beklentiyi hayata geçirebilecek gerçekçi bir eylemlerin yapılmadığından gayet memnundu.¹⁰⁷

1868 Ocak'ında İgnatyev'e göre Yunan-Slav hareketi, genel politik dalgalanmalardan bağımsız olarak hadiseler ve ayrıntılara bağlıydı ki bu ayrıntılar, mübalağa ve düşlere karşı ikaz niteliğindedi. Nitekim topyekûn bir ayaklanmanın unsurları, her şeyin önceden belirlendiği bir plana göre uygulanması için esasında çok heterojendi. Genellikle sanıldığı gibi aksine Osmanlıların gücü küçümsemeydi ve Hristiyanlar, Osmanlıları bazı zihinlerdeki kadar da büyütmemektedirler. Osmanlı İmparatorluğu, uygun şartlar altında topyekûn bir ayaklanma olmadığı sürece, "bir sihirli değneğin dokunuşuyla" yıkılmayacaktı. Hristiyan cehahtta ihtilâflara neden olan entrikalar devam ettiği ve Sırbistan, Karadağ, Yunanistan ve Romanya'da değişimlere yol açtığı sürece Osmanlılar kolayca direneceklerdi.¹⁰⁸ Bunlar, İgnatyev'in ancak uygun zaman ve şartlar altında bir topyekûn ayaklanmanın Osmanlı İmparatorluğu'nun sonunu getirebileceğine ilişkin yorumlarıydı. 1868 yılı başında, Girit isyanının büyük ölçüde bastırılması yanında Avrupa'daki dengeler ile Rusya'nın dâhilî reform programının tamamlanmamış olması, Balkanlarda bir bağımsızlık ayaklanması için şevk ve cesaret yükselmiş olsa da Rusya'nın kontrolünde olması gereken bir ihtilâl programı için şartlar ve zamanın henüz gelmediğine işaret etmekteydi.¹⁰⁹ Rusya hariciyesi, 1860'ların ikinci yarısında Balkan politikasını Avrupa'da-

¹⁰⁵ BOA.HR.SYS. 210/21, lef 1 (18 Eylül 1867, Raguza). Buna karşın Karadağ, silâhlıanmaya da devam etmekteydi. BOA.HR.SYS 210/22, (24 Eylül 1867, Raguza, Persiç Efendi'nin telegramı).

¹⁰⁶ Örneğin bkz., BOA.210/24, lef 15 (13 Ağustos 1867, Raguza, Persisch Efendi); BOA.HR.SYS.210/13, lef 5 (29 Nisan 1867, Raguza).

¹⁰⁷ BOA.HR.SYS.210/29, (19 Eylül 1867, Raguza). *En effet en dehors des vains et prolixes discours qui s'inspirent des souhaits d'un soulèvement des Slaves de la Turquie pour le printemps prochain, rien d'extraordinaire ne se passe en Monténégro*

¹⁰⁸ AVPRİ, fond 138 (Sekretniy arhiv ministra-Bakanın gizli arşivi), opis 467, delo 10, list 7-8 (İgnatyev'in layıhası, 8 Ocak 1868).

¹⁰⁹ Şurası vurgulanmalıdır Balkan meseleleri, 19.yüzyıl boyunca Avrupa ve Rusya'dan bağımsız düşünülmezdi. Nitekim İgnatyev, bir ayaklanma patlamasının ancak Prusya ile Fransa arasındaki bir savaş çıktığında yapılabileceğini düşünmekteydi. Kendilerinin Avrupa'da çıkacak böyle bir savaşta fiilî olarak yer almaması gerektiğine inanan İgnatyev'e göre Rusya, Prusya ile Fransa arasında yakın sahada bir savaş, göstermelik bir bahane ile mutlaka sağlamalıdır. Avusturya sınırına belirgin bir asker yığmak suretiyle bu imparatorluğun ordusunun büyük bir bölümünü felce uğratabileceklerini de ifade etmekteydi. Osmanlı İmparatorluğu'nda eş zamanlı olarak patlayacak bir Hristiyan hareketi, bir Yugoslav devletinin kuruluşuna ve Balkan yarımadasında milliyet prensibinin zaferine hizmet edecek ve inkâr edilemez bir şekilde, Osmanlılar ile ölümcül

ki güç dengelerinin değişimini hesaba katarak ayarlama yoluna gitmekteydi ve bu noktada, bir Yunan-Slav müşterek hareketi durumunda Prusya ve İtalya ile anlaşmayı, vaktinden önce ortaya çıkacak genel bir ayaklanmanın ise önüne geçmeyi uygun görmekteydi. Prusya'nın bir süreliğine Rusya'nın desteğine ihtiyaç duyduğunu gören Rusya hariciyesi, özellikle Kırım Harbi sonrasında Balkan meselelerinin çözümünde Avrupalı büyük güçler arasındaki dengele- rin göz ardı edilemeyeceğini ziyadesiyle idrak etmişti. "Şark'taki prestijimizi dindaşlarımızın gözünde tehlikeye atmaksızın bütünüyle koruyarak askerî ve malî durumumuzu göz önünde bulundurmamak suretiyle vakit kazanmak, önemli olacaktır. En azından 1868 yılını sakın geçirmek ve infilâkı 1869 baha- rına kadar geciktirmek, daha arzu edilir olacaktır. Aslında birtakım olaylara ve aynı şekilde basit bir tesadüfe bağlı olacak çabalarımızın sonucu için bir karşılık alamayız. Eğer Fransa ile Prusya arasındaki bir savaşla kesilecek bir Yunan-Slav hareketi olursa, konumumuz ve dindaşlarımızın başarısı özellikle kolaylaşacaktır. Düşmanlarımızın yolunu şaşırtmak, dikkatlerini dağıtmak ve Şark toprakları üzerinde bize karşı bir koalisyon oluşturmalarını engellemek için Osmanlı karşısında daha fazla ılımlılık gösterişi yapmalı ve Girit meselesi haricinde devletlerle Şark meselesini en azından bir süreliğine daha fazla konuşmamalıyız" diyen İgnatyev, bu geri çekilme politikasından yalnızca Girit'i hariç tutmaktaydı. Rusya, 1868 başından itibaren Şark meselelerini, en azından resmî diplomatik söylem ve imajda Girit isyanıyla sınırladı.¹¹⁰ Zirâ Girit isyanının yatışması veya genelleşmesi, Rusya'nın ümidinin buharlaştırma gücüne sahipti. Bununla birlikte Rus yeraltı diplomasisinin faaliyetlerinin devam ettiğini anlamaktayız ve Rusya'dan Karadağ'a gerekli silâhlanma ve hazırlıklar için para sağlandığı gibi söylentiler sürmekteydi.¹¹¹

Gorçakov, İgnatyev'in kaleme aldıklarına ilişkin yaptığı değerlendirmede, Şark topraklarında huzursuzluğun daima mevcut olduğunu ifade ederek, "bunu yaratan ve isyan ettiren biz değiliz" diyordu. "Onların uyumsuzlukları, birlik ve olgunluk noksanlıkları hususunda kendimizi kandırmadık. Bu bizim onları baskılamamıza bağlı değildir. Bu esasında onları teskin etmek için devletlerin genel bir ittifakını aramamızdır. Kazanmayı başardığımız zamanın hâlâ büyük bir faydası vardır. Bu gayedeki çabalarımız, ayrıca Hristiyanlarımıza birlik ve kararlılık verdiği gibi, aralıksız olmalıdır. Bu görevdeki güçlükleri bilmekteyiz." Gorçakov, birilerinin Rusya'nın uygun koşulları beklemesi gerektiğine kendilerini ikna edebileceklerini söylese de, Rusya için eylemsizliğin yine de

bir dayanışma hâlindeki Habsburg İmparatorluğu için de bir ölüm kalım savaşı olacaktır. Rusya'nın içinde olmayacağı bir Avrupa savaşı, Şark meselesinin Rusya yararına çözümlenmesi için en faydalı seçenektir böylelikle minimum risk ve maliyet söz konusu olacaktır. AVPRİ, *aynı dosya*, list 24-25.

¹¹⁰ AVPRİ, *Aynı dosya*, list 28-29.

¹¹¹ BOA.HR.SYS.210/38, lef 1, 5 (16 Ekim 1868, Viyana; 7 Ekim 1868, Ragusa).

mümkün olmadığını da bilmekteydi.¹¹² Dolayısıyla Rusya'nın konumu ve prestiji, Balkan meselelerine karşı 'duyarsız' kalmamasını zorunlu kılmakla birlikte, içinden geçtiği reform süreci, hareket imkânlarını sınırlamaktaydı.

1867 Sonunda Viyana elçisi Stackelberg'e de Yunan-Sırp hareketinin, sabit bir tarih vermeksizin ertelenmesi gerektiğini ifade etmekteydi; Rusya'nın bir süreliğine dışarıda bir savaşa girebilecek durumda olmadığını da belirten Gorçakov ile Stackelberg'in bu konudaki görüşlerinin aynı doğrultuda olduğu ortaya çıkmaktaydı. Nitekim Rusya'nın malî vaziyetinin bir dış savaşa müsait olmadığı görülmekteydi. Gorçakov'a göre Rusya'nın şu aşamada Prens Mihail'den istediği şey, kaynaklarını sonuna kadar savurmamasıydı. Şansölye, vakitsiz bir hareket istemediğini, Belgrad'a iletmekte gecikmedi.¹¹³ Aralık sonunda Atina'dan Sırp-Yunan Antlaşmasının Kral George tarafından onaylandığı haberini alan Gorçakov, her ne kadar Sırbistan Yunanistan'a göre daha fazla somut kaynağa sahip olsa da önceden belirlenen tarihe kadar -yani 1868 baharına kadar- hazır hâle gelmekten uzak bir görünüm verdiğini bilmekteydi. Her ikisinin de zamana ihtiyacı olduğunu vurgulayan Gorçakov, şanslarının ilkbaharda Avrupa'daki mevcut vaziyete bağlı olduğunu ve Avrupa'nın durumunun da ne olacağını önceden kimsenin kesin bir biçimde öngöremeyeceğinin altını çizmekteydi. Bu yüzden bugün "şâirâne tutkulara kapılıp gitmemek", aksine kendini sıradan çalışmaya, dâhilî kuvvetlerin gelişimine vermek gerektiğine inanan Gorçakov, dışarıdan gelecek fırtınalara karşı bu dâhilî kuvvetlerle göğüs gerileceğini de belirtme ihtiyacı hissediyordu.¹¹⁴ Dolayısıyla antlaşmadan sonra her iki tarafın da tutkularının gözlerini kör etmesinden endişe duyduğunu dile getiren Gorçakov, bir bakıma Balkanlarda ittifak kuran devletlerin, dış güçlere yani Rusya'ya güvenerek gerekli hazırlıkları tamamlamadan girişecekleri bir savaştan hayal kırıklığıyla çıkacakları yönünde ikazda bulunmaktaydı. Rusya, malî durumu göz önünde alındığında böyle bir savaşa aktif destek veremeyeceğini, hâliyle başta Sırbistan ve Yunanistan olmak üzere Balkan halklarının kendi öz kaynaklarına dayanmaları gerektiğini ve bunun için de zamana ihtiyaçları olduğunu düşünmekteydi.

1868 Yılı'nın başına geldiğinde Rusya'nın başlıca görevinin, kendisini de ansızın yakalayabilecek ve Şark'taki kardeşlerinin ıstıraplarını daha da kötüleş-tirebilecek *prématuré* patlamaları engellemek ve yatıştırmak olduğu, Gorçakov tarafından açıkça ifade edilmekteydi. Hatta Gorçakov, bu düşüncenin kendisinin daima savunduğu bir düşünce olduğunu da belirtmek ihtiyacı hissetmiş ve bütün temsilciliklere verilen talimatların da bu yönde olduğunu ifade etmiş, onları bu istikamet üzere hareket etmeye zorlayacağını vurgulamıştır.¹¹⁵ Şan-

¹¹² AVRPI, *Aynı dosya*, list 78 (12 Ocak 1868, General İgnatyev'in layihâsı üzerine gözlemler).

¹¹³ GARF, fond 828, opis 1, delo 1445, list 145-147 (27 Aralık 1867, Gorçakov'dan Stackelberg'e, Gizli ve şahsî).

¹¹⁴ GARF, fond 828, opis 1, delo 1445, list 149 (27 Aralık 1867, Gorçakov'dan Stackelberg'e)

¹¹⁵ GARF, fond 828, opis 1, delo 1445, list 212 (12 Ocak 1868, Gorçakov'dan Stackelberg'e, Şahsî ve

sölye, açıkça Rusya'nın Balkanlarda vakitsiz ve olgunlaşmamış bir topyekûn hareketin ertelenmesinden yana olduğunu, Balkanlardaki konsolosluklarına bildirdiklerini ve onların da bu istikamette hareket etmelerini talep ettiklerini yazmaktaydı. Birinci Balkan ittifakının kaderini belirleyen faktörlerden biri, Rusya hariciyesinin müttefiklerin hâlihazırda harekete geçmeleri durumunda başarıya ulaşma ihtimallerinin son derece düşük olduğuna yönelik inancıydı.

Sonuç

1868 Baharı geldiğinde Balkanlardaki müttefikler, Rusya'nın da telkinlerinin tesiriyle hâlâ harekete geçmemişlerdi. Mihail Obrenoviç ilkbaharın sonunda, 29 Mayıs'ta öldü ve Balkan ittifakı çabaları da onunla birlikte Balkanlarda sahadaki siyaset senaryolarından bir süreliğine entelektüel ve politik tartışmalara havale edildi. Gorçakov, bu topyekûn ayaklanma projesinin *prematüre* olduğu konusundaki görüşlerini Rusya'nın diplomatik temsilcilerine iletti ve zamansız bir ayaklanmanın arkasından gelecek savaşın Balkan halklarını, bir mağlubiyete müteakip felâkete götüreceğinden endişe ettiğini belirtti. Rusya, içinden geçtiği yeniden yapılanma sürecinde, kayıtsız kalamayacağı ve sonuçlarını önceden kestiremeyeceği, Balkan halklarının mağlubiyetiyle sonuçlanma ihtimâli yüksek bir savaşın içine çekilmekten endişe etmekteydi. Gorçakov, sıklıkla Sırbistan'a kaynaklarını beyhûde yere harcamaması gerektiği tavsiyesinde bulundu. Hâlihazırda Bâbiâli'den Hristiyanlar lehine islahat ve yeni imtiyazlar koparmaya çalışmanın daha uygun olduğunu savundu. Üstelik bu birleşme süreci, her ne kadar Rusya'nın bilgisi dâhilinde ilerlemiş olsa da süreçte iç dinamiklerin yarattığı motivasyon yadsınamazdı. Osmanlı Devleti'nin Avusturya gibi kader ortaklarıyla birlikte yahut en azından Avrupalı müttefiklerinin desteğiyle müdahale etmesi karşısında, yetersiz askerî kaynaklara sahip Sırbistan ve Yunanistan'ın başarılı olma ihtimali zayıftı ve öyle bir durumda hadiseler, Rusya'nın kontrolü dışında gelişecekti. Avrupa'daki dengelerin, Prusya'nın yükselişiyle birlikte değişmekte olduğunun farkında olan Gorçakov, müttefikleri öncelikle Avrupa'da kaybedecek bir Osmanlı ile karşılaşmayı beklemenin daha uygun olduğunu; müttefiklerinin Avrupa'daki etkinliğinin zayıflamasının Osmanlı Devleti'ne de yansıtacağını, diğer yandan bu süreçte Rusya'nın 1856'dan beri maruz kaldığı tecritten Prusya ile yakınlaşarak çıkacağını hesaplamaktaydı. Bunun yanında Balkan ittifakının da askerî ve malî kaynaklarını güçlendirmesi, gerekli hazırlıkları tamamlayabilmesi için zamana ihtiyacı olduğu kanaatindeydi.

1868 Mayıs'ında Mihail'in ölümüyle birlikte ittifak, büyük ölçüde atıl kaldı; Girit isyanının da bastırılması, aslında Gorçakov'un tahminlerini doğ-

çok gizli). Bu noktada Şansölyenin, Viyana elçisi Stackelberg ile daha uyumlu çalışıklarına vurgu yapması da dikkat çekicidir. Stackelberg, Rusya hariciyesi içinde Balkanlarda ve Şark'ta aktif dış politikayı savunan ve Ignatyev'in de içinde bulunduğu "şahin" hizbin içinde değildi.

rulayacaktı. Gorçakov'un Balkan halkları söz konusu olduğunda Rusya'nın 'fedakârlık' imajından feragat etmemek suretiyle öncelikle kendi çıkarlarını göz önüne alarak yaptığı hesaplar, Avrupa'daki güç dengelerinin yaklaşık 2 yıl sonra, Prusya-Fransa savaşında Fransa'nın aldığı ağır mağlubiyetle birlikte doğrulanmış olacaktı. Rusya, bu fırsatı yakaladığında bunu bir Balkan ayaklanmasını kışkırtarak değil, kendisi açısından öncelikli ve acil hissettiği meseleyi hallederek yani Karadeniz'in askerî nötralizasyonu tek taraflı ilgâ edip 1856 Paris Antlaşması'nın fillî olarak sonunu hazırlayarak kullandı. Balkan ittifakı ise 1869 yılına gelindiğinde Avrupa devletler sistemindeki değişimler, Bâbîli'nin Girit isyanıyla uğraşırken Sırbistan, Romanya ve Karadağ'a bazı tavizler vermek suretiyle yürüttüğü dengeleyici diplomasi, Balkan halkları arasında muhtemel çıkar çatışmalarının öngörülmesi, Mihail'in ölümü gibi birçok faktöre bağlı olarak, ancak özellikle Rusya'dan beklenen ölçüde aktif bir desteğin gelme imkânının olmadığı görülmesiyle birlikte müttefiklerin taarruzî bir harekete geçememesine paralel bir şekilde kendiliğinden çözülecek, Balkan birliği hayalleri ise bir başka bahara kalacaktı.

Abstract

From The Slavic Union to the Balkan Union: First Balkan Alliance of 1866-1868 and Balkan Dilemma in The Russian Foreign Policy

In general, Russia's nineteenth-century Balkan and Near Eastern policies have been interpreted according to the concepts of Pan Slavism and Panorthodoxism in the Turkish historiography. On the one hand, it is difficult to say that Russia has always tried to design its foreign policy by the help of Pan Slavism, on the other hand, it is obvious that, Russia has not refrained from exploiting this ideology to activate common mobilization especially during the periods of war and crisis in the Balkans. Trying to use this ideology with regard to the requirements of the rational diplomacy, the Russian Foreign Affairs Ministry, in case of not serving its essential purposes, attempted to alleviate the Pan Slavist and Panorthodoxist dreams in the Balkans. Also, Russia tried to play a soothing role in the course of the First Balkan Alliance of 1866-1868 and the mass uprisings in the Balkans. Following the Crimean War, two different parties emerged in the Russian Foreign Affairs Ministry: while the first party was supporting the more aggressive diplomacy in the Balkans and the Near East against Russia's rivals, the second one took a much more moderate and rational action.

Keywords: Russia, The Balkan Alliance, Gorchakov, Garashanin, Ignatiev, Serbia

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Archives de ministère des Affaires étrangères (AMAE) (Paris, La Courneuve)

Correspondance politique des consuls (CPC), Turquie, Belgrade, tome XVII

Arhiv Vneşney Politiki Rossiyyoy İmperii, (AVPRI) (Moskova)

fond 161/1 (SPb Glavnıy Arhiv V-A2), opis 181/2, delo 534

fond 138(Sekretnıy arhiv ministra), opis 467, delo 6, 10

fond 133 (Kantselyariya), god 1866, opis 469, delo 49

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) (İstanbul)

Hariciye Siyasi (HR.SYS.) 157/63, 209/30, 209/39, 210/8, 210/11, 210/13, 210/24, 210/26, 210/29, 210/38, 1285/6, 1388/1, 1395/2, 1395/3, 1403/4.

The National Archives (NA) (Londra)

Foreign Office (FO), 65/701, 421/22, 881/1515

Gosudarstvenniy Arhiv Rossiyskoy Federatsii (GARF) (Moskova)

fond 828 (A.M.Gorçakov), opis 1, delo 1440, 1441, 1442, 1443, 1444, 1445

Arhivele Nationale ale României (ANIC) (Bükreş)

Microfilme Austria, Rola 321

Literatür

Aslantaş, Selim. "Birinci Balkan İttifakı 1866-1868", *Ankara Üniversitesi DTDF Dergisi*, 52/2, 2012, ss.1-14.

Bataković, Dušan T. *The Foreign Policy of Serbia (1844-1867), Ilija Garašanin's Načertanije*, Belgrad: Institute for Balkan Studies, 2014.

Batowski, Henryk. "Le Mouvement panbalkanique et les différents aspects des relations interbalkaniques dans le passé", *Revue Internationale des Etudes Balkaniques*, tom I-II/ 5-6, 1938, ss.320-343.

Czarytorski, Adam. "Un précurseur polonais de l'Union balkanique" *Revue Internationale des Etudes Balkaniques*, tom III (1936) ss.149-156.

Çurkin, İ.V. "Обşestvenniye, nauçniye i kulturniye svyazi slavyan Avstriyskoy monarhii i Rossii v 60-e godi XIX v.", *İstoriya, Kultura, Etnografiya i Folklor Slavyanskikh Narodov, VII Mejdunarodny Syezd Slavistov, Varşava, Avgust 1973*, Moskova: Nauka, 1973, ss.185-210.

Djuvara, Trafandis G. *Cent Projets de Partage de la Turquie (1281-1913)*, Paris: Librairie Félix Alcan, 1914.

Dokumenti za Bolgarskata İstoriya I: Arhiv na Nayden Gerov, çast I, (pod.red. M.G.Poprujenko), Sofya: Bolgarskata Akademiya na Naukite, Sofya 1931.

Dyakov, V.A. "Slavyanskiy Federalizm v vozzreniyah M.A.Bakunina i M.P.Dragomanova", *Slavyanskaya ideya: istoriya i sovremennost*, Moskova: Institut Slavyanovedeniya, 1998, ss.95-110.

Ekmeçiç, Milorad. "Znaçenie rossiyskih arhivnih materialov dlya osveşeniya istorii revolyutsii 1848-1849 v Pridunavye", *Rossiya i Serbiya: glazami istorikov dvuh stran*, St.Petersburg: Aleteyya, 2010, ss.76-97.

Graçev, V.P. "İdeya slavyanskoy vzaimnosti v planah sozdaniya slavyano-serbskogo gosudarstva na Balkanah v naçale XIXv. İ otnoşenie k ney pravitelstva Rossii", *Slavyanskaya ideya: istoriya i sovremennost*, Moskova: Institut Slavyanovedeniya, 1998, ss.22-36.

Handelsman, Marcel. "La Question d'Orient et la politiques yugoslave du Prince Czartorstki apres 1840", *Séances et travaux de l'Académie des sciences morales et politiques I-er Seances* (1929), ss.392-433.

Hassiotis, Loukianos. "The Ideal of Balkan Unity from a European Perspective (1789-1945)", *Balkanica*, XLI, 2010, ss.209-229.

Hermann, Róbert. *Lajos Kossuth ve 1848-49 Yıllarında Macar Özgürlük Savaşı*, (çev.Yılmaz Gülen), Budapeşte: Akadémia Kiadó, Magyar-Török Baráti Társaság, 2003.

- Hitrova, N.İ. *Çernogoriya v natsionalno osvoboditelnom dvijenii na Balkanah b Russko-çernogorskie otnoşeniya v 50-70-h godah XIX veka*, Moskova: Nauka, 1979.
- Hitrova, N.İ. "Rossiya sosredotoçivaetsa", *İstoriya vneşney politiki Rossii, Vtoraya polovina XIX veka*, Moskova: Mejdunarodniye otnoşeniya, 1999, ss.49-84.
- İgnatyev, A.V. "A.M.Gorçakov-Ministr İnostrannih Del (1856-1882 gg.)", *Oteçestvennaya İstoriya*, Sayı 2, 2000, ss.3-15.
- İstoriya Yugoslavii*, tom I (pod.red.İ.S.Dostyan, V.G.Karasev-S.A.Nikitin), Moskova: A.N.S.S.S.R., 1963.
- Kantsler A.M.Gorçakov, 200 Let sodnya rojdeniya*, Moskova: Mejdunarodnie Otnoşeniya, 1998.
- Karasev, A.V. "Rossiya i Balkanskiy Soyuz 60-h godov XIX veka" (Lomonosov Devlet Üniversitesi, Leningrad, Yayınlanmamış Kandidat İstoriçeskih Nauk), Moskova, 1984.
- Karasev, A.V. "İz istorii rusko-serbiskih otnoşeniy v 60-h godah XIX v.", *Sovetskoye Slavyanovedeniye*, 2, 1978, ss.44-57.
- Kukiel, Marian. *Czartoryski and European Unity 1770-1861*, New Jersey: Princeton University, 1955.
- Kudryavtseva, Yelena P. *Rossiya i Serbiya v 30-40-h godah XIX veka*, Moskova: Institut Rossiyykoy İstorii, 2002.
- Lascaris, S.Th. "La primère alliance entre la Grèce et la Serbie (La Traité d'Alliance de Voeslau du 14-26 Aout 1867)", *Le Monde Slave*, no 9, 1926 (ayrınbasım).
- Lhéritier, Michel. "Le traité d'alliance secret entre la Grèce et la Serbie (1867-1868)", *Revue des Études Napoléoniennes*, XXIII/Juillet-Décembre 1924, ss.134-137.
- Luciani, Georges. *Panslavisme et Solidarité Slave au XIX-e Siècle: La Société des Slaves Unis (1823-1825)*, Paris: Université de Bordeaux, 1963.
- MacKenzie, David. *Ilija Garašanin: Balkan Bismarck*, Boulder: East European Monographs, 1985.
- Mackenzie, David. *Jovan Ristić: Outstanding Serbian Statesman*, Boulder: East European Monographs, 2006.
- Moskova-Beograd; Serbiya-Rossiya: Sbornik Dokumentov i Materialov*, tom 2, (Derleyenler: Miroslav Jovanoviç vd.), Belgrad-Moskova 2011.
- Naroçnitskaya, L.İ., *Rossiya i otmena neytralizatsiii Çernogo Morya 1856-1871 gg.*, Moskova: Nauka, 1989

Nikiforov, K.V. "Naçertanie"İlii Garaşnina i vneşnyaya politika Serbii v 1842-1853 gg., Moskova: İndrik, 2015.

Nikiforov, K.V. *Serbiya v seredine XIX.v. (Naçalo deyatelnosti po obyedineniyu serbskih zemel*, Moskova: Institut slavyanovedeniya i balkanistiki RAN, 1995.

Nikitin, Sergey. A. "Oçerki po istorii yujnih slavyan i russko-balkanskih svyazey v 50-70-e godıı XIX v., Moskova: Nauka, 1970.

Özkan, Ayşe. Miloş'tan Milan'a Sırp Bağımsızlığı (1830-1878), İstanbul: IQ Yayınları, 2011.

Papadrianos, Ioannis. "The First Balkan Alliance (1860-1868) and the Bulgarians", *Balkan Studies*, 42/1, 2001

Radeff, Hon S. "The Serbo-Bulgarian Agreement of 1867 for a Yugoslav Confederation", *Pages From Bulgaria's Life: Year Book for 1924-1927*, New York: The Bulgarian Student Association, 1927, ss.21-31.

Roucek, Joseph S. "The Geopolitics of the Balkans", *The American Journal of Economics and Sociology*, V/3, 1996, ss.365-377.

Sirotkin, V.G. "Franko-russkaya diplomatıçeskaya borba na Balkanah i planı sozdaniya slavyano-serbskogo gosudarstva v 1806-1807 gg.", *Uçeniye zapiski İstituta slavyanovedeniya*, t. XXV, 1962, ss.171-192.

Stavrianos, L.S. *Balkan Federation: A History of the Movement Toward Balkan Unity in Modern Times*, Connecticut: Archon Books, 1964.

Sturdza, Démètre A. *Charles I-er Roi de Roumanie: Chronique-Actes-Documents, tome I-er (1866-1875)*, Bükreş: Institute d'Art Graphiques Charles Göbl, 1899.

Suçu, İ.D. "Rumino-Serbskiy Soyuz Protiv Gabsburgskogo Dualizma", *Revue Roumaine d'Études Internationales*, 3-4 (9-10), 1970, ss.197-211.

Vasilyeviç, N.M., *Perspektivi serbsko-russkogo voennogo sotrudniçestva v 60-e-na.70-h gg.XIX. v.*, (Yayınlanmamış Kandidat İstroiçeskih Nauk, Moskova Lomonosov Devlet Üniversitesi), Moskova, 2009.

Vinogradov, V.N. *Dvuglavniy rossijskiy orel na Balkanah 1683-1914*, Moskova: İndrik, 2010.

Vinogradov, V.N. "Yujnie Slavyane: ot statusa turetskogo rayı r vozrojdeniyu gosudarstvennosti", *Slavyanovedeniye*, 5, 2004, ss.3-14.